

Problem naučenog neučenja

Analitički osvrt na kritične faktore osnovnog i srednjeg obrazovanja

MARKO MARTIĆ/ SLAVICA TUTNJEVIĆ

Septembar 2018

- Rezultati analize pokazuju da dosadašnji pokušaji reforme obrazovanja u segmentu nastavnih planova i programa i obrazovanja nastavnika nisu ponudili adekvatne odgovore na sve dinamičnije promjene u okruženju.
- Usmjerenost kreatora nastavnog plana i programa na sadržaje koji se uče, a ne na kompetencije učenika, dovela je do toga da se i dalje insistira na reproduktivnom znanju i pukom usvajanju informacija, a stvaralački potencijali učenika svode se na nivo "hodajućih baza podataka".
- U vrijeme kada su informacije dostupne učenicima, bar onoliko koliko i nastavnicima, udžbenici su nedovoljni kao nastavno sredstvo i drugi vidovi učenja postaju neophodni. Unapređenje nastavnog procesa, pored udžbenika, zahtijeva korištenje inovativnih pristupa te uključivanje i drugih dostupnih izvora informacija i znanja.
- Analiza posebno adresira problem inicijalnog obrazovanja učiteljskog i nastavnog kadra u BiH. Reforma nastavnog plana i programa, kao i reforma u obrazovanju učitelja i nastavnika zajedničke su goruće potrebe u svim dijelovima države. Neminovne su transformacije u smislu promjena u pristupu obrazovanju budućih nastavnika, te da se iz sadržaja koji se uče nastavni plan i program formira u odnosu na kompetencije koje jedan nastavnik treba da ima. To podrazumijeva da se na nastavničke studije uvede više predmeta iz oblasti pedagogije, psihologije, didaktike i metodike kako bi budući nastavnici bili osposobljeni da učenike nauče kako učiti i tragati za informacijama te kako ih koristiti.

Problem naučenog neučenja

Analitički osvrt na kritične faktore osnovnog i srednjeg obrazovanja

MARKO MARTIĆ/ SLAVICA TUTNJEVIĆ

Sarajevo, 2018.

Sadržaj

1. Uvod	5
2. Pregled stanja osnovnog i srednjeg obrazovanja u Bosni i Hercegovini	6
2.1. Nadležnosti i institucionalni okvir	6
2.2. Broj učenika i nastavnika	7
2.3. Izdvajanja za osnovno i srednje obrazovanje	12
2.4. Ishodi učenja u osnovnom obrazovanju – rezultati učešća BiH u međunarodnim (pr)ocjenama kvaliteta obrazovanja	15
3. Školovanje nastavnog osoblja i nastavni planovi i programi kao faktori kvaliteta osnovnog i srednjeg obrazovanja	17
3.1. Školovanje učitelja i nastavnika	17
3.2. Nastavni planovi i programi	20
4. Odgovori osnovnog i srednjeg obrazovanja na dinamične promjene okruženja u posljednjih 20 godina	22
4.1. Dosadašnji pokušaji reformi obrazovanja u BiH	22
4.2. Usklađenost obrazovanja i tržišta rada s osvrtom na dualno obrazovanje	23
4.3. Osvrt na regionalna/evropska iskustva u reformama i inovacijama u obrazovanju	25
4.4. Studije slučaja (Gimnazija Banja Luka – isti nastavnici, a različiti programi; Sveučilište u Mostaru – obrazovanje nastavnika u skladu s evropskim trendovima)	28
5. Glavni nalazi istraživanja i preporuke	29

1. Uvod

Obrazovanje se u gotovo svim društvenim zajednicama smatra osnovnim sredstvom za rast i razvoj pojedinca i društva u cjelini. Međunarodnom poveljom o ljudskim pravima ono je uvršteno među osnovna ljudska prava jer predstavlja temelj za stvaranje i očuvanje ličnog digniteta svake osobe. Tom je poveljom predviđeno da svaka osoba ima pravo na besplatno obrazovanje te da je ono obavezno bar na osnovnom nivou. Srednje obrazovanje, iako nije obavezno, mora da bude dostupno svima. Svrha osnovnog i srednjeg obrazovanja je, dakle, da vodi ka punom razvoju ljudske ličnosti, a time i cijelog društva.

Današnji sistem osnovnog i srednjeg obrazovanja u Bosni i Hercegovini naslijedio je nekadašnji obrazovni sistem bivše Jugoslavije koji je u potpunosti bio u nadležnosti države, i ideološki i finansijski. Obrazovanje je bilo besplatno i svima dostupno, i kao takvo je korišteno kao pomoćno sredstvo za postizanje kolektivnih državnih ciljeva. Iako slovi za sistem kojim su se prenosile ideološke vrijednosti, obrazovni sistem bivše države zapravo je ostavio snažan legat jednakosti, prema kojem svi učenici imaju ista prava i obaveze, bez obzira na pol, religiju, etničku pripadnosti ili socijalni status.

I ovaj sistem ipak je bio uglavnom zasnovan na frontalnom tipu nastave u kojem je nastavnik posjedovao potpuni autoritet nad učenicima, od kojih se očekivalo da usvajaju znanja pažljivo slušajući svoje učitelje. U prošlom vijeku, kada je obavezno obrazovanje uvedeno u naše škole, bilo je sasvim dovoljno da učenik dolazi u školu, mirno sjedi i sluša učitelja te čita ili uči iz rijetkih dostupnih knjiga koje mu on preporuča. To je zaista vodilo širenju ličnih vidika, razvoju ličnosti svakog učenika i napretku društva u cjelini, a učitelj je zaista bio taj koji knjigama i znanjem raspolaže mnogo više nego učenik. Skoro 70 godina kasnije svijet se u tolikoj mjeri promijenio da se, bez imalo rezerve, može reći da dolazak u školu, mirno sjedenje, slušanje učitelja i učenje iz udžbenika koji učitelj preporuča više nije dovoljno. Naprotiv, u zavisnosti od kvaliteta obrazovanja i karakteristika ličnosti samog učitelja, može da bude i štetno jer nosi rizik formiranja autoritarne, nekreativne i nesnalažljive

ličnosti koja ne traga za znanjem, već očekuje da su drugi odgovorni za "ulivanje" znanja u njen sistem.

Pregledom Strateških pravaca za razvoj obrazovanja u BiH s planom implementacije od 2008. do 2015., kao i Strategije za razvoj obrazovanja u Republici Srpskoj 2016.–2021. može se zaključiti da su donosioci odluka sasvim svjesni promjena u okruženju i izazova koje te promjene nosu u odnosu na sistem obrazovanja u BiH.^{1/2} Tako su u Federaciji BiH već u dokumentu iz 2008. godine formirani prioriteta u razvoju obrazovanja, a u središte interesa je stavljena modernizacija nastavnog sadržaja, poučavanja i učenja, tehnologije obrazovanja, upravljanja, vrednovanja postignuća te inicijalno i stalno profesionalno usavršavanje nastavnika na svim nivoima obrazovnog sistema.

U Republici Srpskoj nešto noviji strateški dokument nudi viziju, misiju i strateške ciljeve u svim segmentima obrazovanja koji zaista ulivaju nadu da će školovanje uskoro izgledati sasvim drugačije, a kao rezultat tog školovanja svaki učenik će ovladavati kvalitetnim znanjima i vještinama koje se mogu međusobno povezivati i primjenjivati u daljnjem školovanju i svakodnevnom životu: „Obrazovanjem će se podsticati intelektualni, moralni, fizički, emocionalni i socijalni razvoj pojedinca, razvoj samosvjesnog i nezavisnog, inicijativnog i odgovornog pojedinca spremnog da uči, da brani i s drugima usaglašava svoje stavove, sposobnog za nastavak školovanja, koji zna da pronalazi i primjenjuje znanja, da kreativno misli i stvara.“

Nažalost, svako ko je proveo bar jedan dan u tipičnom osnovnoškolskom ili srednjoškolskom okruženju u našoj zemlji teško će identifikovati elemente ovakvog obrazovanja u našim školama,

1. Strateški pravci za razvoj obrazovanja u BiH s planom implementacije od 2008. do 2015., dostupno na stranici:

http://fmon.gov.ba/Upload/Dokumenti/93c849e5-2b36-4d2e-8cfb-54b062eac6ff_Strate%C5%A1ki%20pravci%20razvoja%20obrazovanja%20u%20Bosni%20i%20Hercegovini%20sa%20planom%20implementiranja,%202008.%E2%80%932015.pdf

2. Strategija za razvoj obrazovanja u Republici Srpskoj 2016.–2021. dostupna na stranici:

http://www.vladars.net/sr-SP-Cyrl/Vlada/Ministarstva/mpk/PAO/Pages/Osnovno_obrazovanje.aspx

osim kod rijetkih pojedinaca koji samo svojim ličnim angažmanom prevazilaze sistem iz kojeg su proistekli i mijenjaju ga korak po korak. U tom smislu centralno je pitanje koje postavlja ova analiza – da li budući nastavnici tokom svog školovanja imaju mogućnost da usvoje neophodna znanja i vještine za rad s današnjim generacijama učenika i da li su im na raspolaganju adekvatni metodološki alati, prvenstveno nastavni planovi i programi?

Rad je koncipiran tako da je u uvodnim poglavljima predstavljeno stanje osnovnog i srednjeg obrazovanja u BiH u smislu nadležnosti, institucionalnog okvira, osnovnih trendova i pokazatelja, uključujući broj učenika i nastavnika kao i prikaz finansijskih okvira. U drugom dijelu ovog dokumenta razmatrani su najvažniji faktori koji doprinose kvalitetu obrazovanja, s posebnim osvrtom na školovanje nastavnog osoblja i nastavne planove i programe te učenje zasnovano na ishodima. Konačno, u završnom dijelu prikazani su neki odgovori osnovnog i srednjeg obrazovanja na dinamične promjene u okruženju. Ti odgovori podrazumijevaju dosadašnje reforme obrazovanja, nastojanja da se usklade obrazovne politike s tržištem rada, kao i osvrt na evropska i regionalna iskustva u reformama i inovacijama. Na osnovu prikazanih nalaza i analiza izdvojene su glavne preporuke i mogućnosti za unapređenje.

2. Pregled stanja osnovnog i srednjeg obrazovanja u Bosni i Hercegovini

2.1. Nadležnosti i institucionalni okvir

Institucionalni okvir i podjela nadležnosti u oblasti obrazovanja u BiH različito su uređeni, u skladu s njenim državnim uređenjem. Ove razlike obuhvataju administrativne, finansijske i pravne aspekte obrazovanja, kao i sadržaj, metode i načine procjene obrazovnih procesa i ishoda učenja. Punu nadležnost u obrazovanju imaju Republika Srpska, deset kantona u Federaciji BiH i Brčko distrikt BiH. Tijela odgovorna za ove nadležnosti su sljedeća: u Republici Srpskoj Ministarstvo prosvjete i kulture,

Odjel za obrazovanje u Vladi Brčko distrikta BiH te deset kantonalnih ministarstava obrazovanja u Federaciji BiH.

Na nivou Republike Srpske postoji i Republički pedagoški zavod – dodatna upravna organizacija koja pripada Ministarstvu prosvjete i kulture a nadležna je za niz upravnih djelatnosti u osnovnom i srednjem obrazovanju RS-a, a to su:

- razvoj nastavnih planova i programa u predškolskim ustanovama, osnovnim i srednjim školama i domovima učenika;
- praćenje i vrednovanje kvaliteta u predškolskim ustanovama, osnovnim i srednjim školama i domovima učenika;
- pedagoški, savjetodavni, instruktivni, korektivni i nadzorni rad u predškolskim ustanovama, osnovnim i srednjim školama i domovima učenika (detaljan opis nadležnosti dostupan na sajtu RPZ-a³).

Na nivou Federacije BiH kao krovna institucija djeluje Federalno ministarstvo obrazovanja i nauke, u čijoj je nadležnosti koordinacija planiranja aktivnosti kantonalnih ministarstava u pogledu upravnih, stručnih i drugih poslova utvrđenih zakonom o nadležnostima Federacije u područjima obrazovanja i nauke.

Za osnovno i srednje obrazovanje te nadležnosti obuhvataju: koordinaciju planiranja u području pedagoških standarda i prostornih normativa; opreme i nastavnih sredstava; nostrifikacije i ekvivalencije inostranih školskih svjedodžbi i diploma; stručnog obrazovanja i usavršavanja nastavnog osoblja; udžbenika za osnovno i srednje obrazovanje; đačkoga i studentskog standarda; inovacija, razvoja i unapređenja tehnologija; koordinacije u ostvarivanju prava mladih u oblasti obrazovanja i nauke, kao i drugih poslove utvrđenih zakonom. Sve druge djelatnosti, uključujući i one za koje je u Republici Srpskoj odgovoran RPZ, u nadležnosti

³ Stranica Republičkog pedagoškog zavoda RS-a: <https://www.rpz-rs.org/252/rpz-rs/Opste/informacije#.WjQJAd-nHIU>

su kantonalnih ministarstava. Na državnom nivou Ministarstvo civilnih poslova BiH usklađuje planove i definiše strategije u području obrazovanja na međuentitetskom i na međunarodnom planu.

Pored toga, na nivou BiH od 2007. godine postoji i Agencija za predškolsko, osnovno i srednje obrazovanje; njezine su aktivnosti usmjerene na osiguranje kvaliteta obrazovanja u BiH uspostavljanjem standarda učeničkih postignuća evaluacijom postignutih rezultata i razvojem zajedničkog jezgra nastavnih planova i programa u predškolskom, osnovnom i srednjem obrazovanju.

Konačno, na zajedničkom nivou svih vlasti osnovana su i dodatna tijela za koordinaciju obrazovnog sektora: Konferencija ministara obrazovanja u BiH i Vijeće za opće obrazovanje u BiH. Vijeće za opće obrazovanje u BiH je stručno i nezavisno savjetodavno tijelo za donosiocje odluka u vezi s politikama djelovanja u oblasti predškolskoga, osnovnog i srednjeg obrazovanja. Sastoji se od predstavnika predškolskoga, osnovnog i srednjeg nastavnog osoblja, predstavnika nastavničkih fakulteta i pedagoških zavoda, predstavnika Agencije za predškolsko, osnovno i srednje obrazovanje u BiH, kao i predstavnika sindikalnih organizacija. Nemaju aktivnu internetsku stranicu ni do sada objavljene izvještaje ili publikacije o svom radu.

U pogledu regulatornog okvira sistema obrazovanja na nivou BiH usvojena su četiri okvirna zakona:

1. Okvirni zakon o visokom obrazovanju u Bosni i Hercegovini,
2. Okvirni zakon o predškolskom odgoju i obrazovanju u Bosni i Hercegovini,
3. Okvirni zakon o srednjem stručnom obrazovanju i obuci u Bosni i Hercegovini i
4. Okvirni zakon o osnovnom i srednjem obrazovanju u Bosni i Hercegovini.

Svi zakoni i propisi doneseni na nivou Federacije BiH, Republike Srpske i Brčko distrikta BiH moraju da budu u skladu s okvirnim zakonima na nivou BiH.

Obrazovanje u Bosni i Hercegovini uspostavljeno je na četiri nivoa: predškolsko, osnovno, srednje i visoko obrazovanje. Prema Okvirnom zakonu o osnovnom i srednjem obrazovanju, osnovno obrazovanje je obavezno. Obavezno devetogodišnje osnovno obrazovanje u Republici Srpskoj uvedeno je 2003/2004. školske godine, a u Federaciji BiH je uvođenje devetogodišnjeg sistema završeno 2009/2010. Prema istom zakonu, osnovno obrazovanje je besplatno i dostupno svoj djeci, s tim da ova odredba ne podrazumijeva besplatne udžbenike, hranu i prevoz za svu djecu, već se najčešće sprovodi prema kriterijumima socijalnog statusa djeteta, a u zavisnosti od dostupnih finansijskih sredstava.

Prema Okvirnom zakonu o osnovnom i srednjem obrazovanju u BiH, srednje obrazovanje je svima dostupno, u skladu s postignutim uspjehom u osnovnoj školi, ličnim interesom i sposobnostima. Postoje opšte (gimnazije, umjetničke i vjerske škole) i stručne srednje škole (medicinske, ekonomske, tehničke i druge stručne škole). Kada se radi o obrazovanju djece s posebnim potrebama, ona osnovno i srednje obrazovanje mogu da stiču u redovnim ili u posebnim školama, prema redovnom ili prema posebnim planovima i programima.

2.2. Broj učenika i nastavnika

Uprkos stalnim nastojanjima da se stvari promijene, trenutno stanje obrazovanja u BiH nije u velikoj mjeri poboljšano ni u jednom od bitnih segmenata na kojima se radi posljednjih 20 godina. O tome svjedoče i izjave s posljednje sjednice Konferencije ministara obrazovanja BiH održane u decembru 2017. godine, na kojoj su doneseni sljedeći zaključci:

- u BiH još postoji segregacija i diskriminacija u školama;
- obrazovanje je nedovoljno fokusirano na povećanje zapošljivosti i usklađivanje obrazovanja s potrebama tržišta rada;

- kontrola kvaliteta obrazovanja nije dovoljno razvijena;
- nastavni planovi i programi su u velikoj mjeri međusobno neusklađeni na svim nivoima, a obrazovanje nije dovoljno zasnovano naishodima učenja⁴.

Svoje ocjene trenutnog stanja u obrazovanju imali su priliku da iznesu i predstavnici međunarodnih institucija i organizacija koje učestvuju u reformama obrazovnog sistema, a koji su takođe prisustvovali Konferenciji ministara obrazovanja BiH (predstavnici misije OSCE-a, ambasadorica SAD-a i šef delegacije EU-a u BiH). Jedinstveno je mišljenje da pored zastarjelih nastavnih materijala i nedovoljne obuke nastavnog osoblja trenutno stanje karakteriše i „rascjepkana administracija, razdvojene institucije i etnički obojeni nastavni planovi i programi u obrazovnom sistemu u BiH“⁵. To ipak znači da bez obzira na brojne dosadašnje pokušaje reforma obrazovanja mora biti prioritet na svim nivoima vlasti. Što hitniju reformu obrazovanja na svim nivoima u Bosni i Hercegovini nameću, između ostalog, poražavajući trendovi u pogledu broja učenika u osnovnim i srednjim školama kao i sve većem broju mladih koji napuštaju zemlju. Kada se radi o

trendovima upisa djece u osnovne i srednje škole, podaci koji slijede jasan su pokazatelj trenutnog stanja, kao i trenda opadanja broja djece koja se upisuju u bh. škole.

Kao što je vidljivo iz Tabele 1, ukupan broj učenika osnovnih škola se kontinuirano smanjuje, dok je broj učenika upisanih u prvi razred u periodu od 2012. do 2014. blago porastao, da bi poslije 2014. opet počeo da opada. Prema informacijama prikupljenim za potrebe analize o nepohađanju, napuštanju i smanjenju broja učenika u Federaciji BiH 2013. godine, najvažnijim uzrokom smanjenja broja upisanih učenika u prvi razred osnovne škole i smanjenja ukupnog broja učenika osnovnih škola smatra se pad nataliteta, koji je posljedica teške ekonomske situacije u društvu i velike stope nezaposlenosti mladih koji planiraju porodicu.

Među ostalim faktorima izdvojeni su i odgođen upis učenika u prvi razred osnovne škole, djeca koja se uopšte ne upisuju u osnovnu školu, djeca romske nacionalnosti, kao posebno ranjiva kategorija, te učenici koji neredovno pohađaju nastavu i oni koji prekidaju osnovno obrazovanje prije njegovog završetka. Zanimljiv je i podatak iz ove analize analize da procenat djece koja se ne upišu u

Tabela 1: Broj učenika osnovnih škola u BiH u periodu 2012/2013.–2016/2017. šk. god⁶

Godina	Broj učenika osnovnih škola	Broj učenika upisanih u prvi razred osnovnih škola
2012/2013.	304.881	31.875
2013/2014.	302.133	32.038
2014/2015.	296.891	33.623
2015/2016.	291.342	33.304
2016/2017.	287.729	32.414

4 Zaključci sa konferencije ministara obrazovanja dostupni na stranici: <http://www.vijeceministara.gov.ba/saopstenja/ministri/default.aspx?id=27027&langTag=bs-BA>.

5 <http://www.osce.org/bs/mission-to-bosnia-and-herzegovina/362261>

6 Agencija za statistiku BiH, Saopćenje br. 1 od 30. 5. 2017. godine; Saopćenje br. 2 od 9. 6. 2017.; Saopćenje br. 2 od 12.12.2014.; Saopćenje br. 2 od 6. 12. 2013..

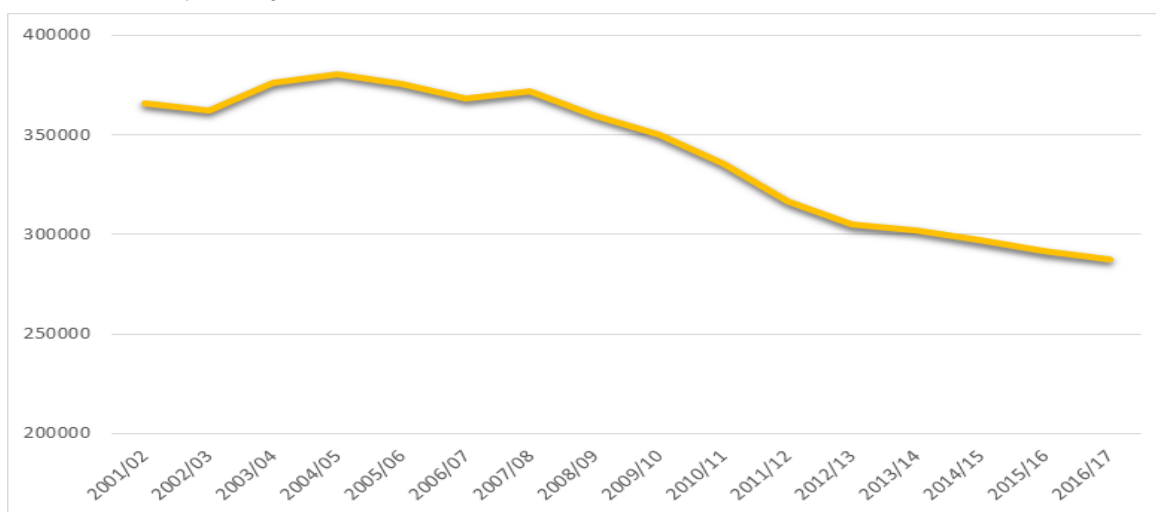
osnovnu školu u uzrastu predviđenom za to iznosi 20% za Federaciju Bosne i Hercegovine.⁷

Ono što se, međutim, može uočiti ako se posmatra trend broja učenika u osnovnim školama u BiH u dužem vremenu, jeste veliko smanjenje broja osnovaca. Na grafikonu 1. se može uočiti da je u školsku 2016/2017. godinu upisano čak 85.000 manje učenika nego 2007. godine! Zanimljivo je da je u odnosu na 2002. godinu neznatno smanjen

ukupan broj osnovnih škola, ali da je broj nastavnika značajno povećan, i to za 3.000.

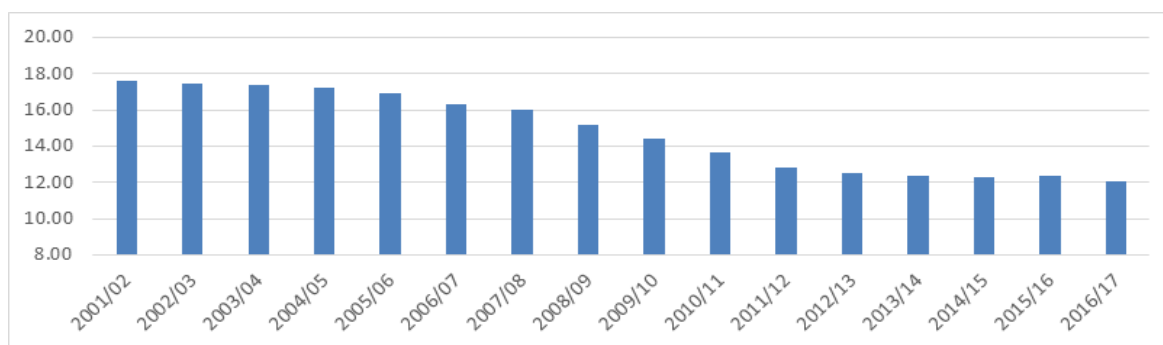
Povećanje broja zaposlenih nastavnika je bilo posebno izraženo u periodu od 2002. do 2012. godine, dijelom zbog reforme osnovnog obrazovanja i uvođenja devetogodišnje osnovne škole, ali dijelom i kao generalni trend povećanja zapošljavanja u javnom sektoru, posebno nakon uvođenja PDV-a i naglog skoka javnih prihoda.

Grafikon 1: Ukupan broj učenika u osnovnim školama u BiH

Izvor: Agencija za statistiku BiH

Grafikon 2: Odnos broja učenika po nastavniku u osnovnim školama

Izvor: Agencija za statistiku BiH

⁷ Analiza nepohađanja, napuštanja i smanjenja broja učenika u Federaciji BiH 2013. dostupna na stranici: http://fmon.gov.ba/Upload/Dokumenti/071c06d8-2181-41c5-ba9a-97374cf73bf0_ANALIZA_uzroka_nepohađanja_napuštanja_i_smanjenja_broja_učenika_u_osnovnim_školama_u_FBiH.pdf

Tabela 2: Broj učenika srednjih škola u BiH prema školskim godinama od 2012.⁸

Godina	Ukupan broj učenika u srednjim školama
2012/2013.	166.662
2013/2014.	156.350
2014/2015.	143.881
2015/2016.	133.228
2016/2017.	126.824

Tabela 3: Ukupan broj učenika, učenika upisanih u prvi razred i učenika koji su završili srednju školu u školskoj 2016/2017. godini, po vrsti srednje škole

Vrsta škole	Ukupno učenika	Upisanih u prvi razred	Završili srednju školu u školskoj 2016/2017. godini
Gimnazija	30.615	7.241	9.210
Tehničke škole	69.017	17.426	18.467
Umjetničke škole	1.203	318	288
Stručne škole	23.509	8.198	7.109
Vjerske škole	2.227	624	503
Srednje škole za djecu s pos. potrebama	394	124	118

Kao i u osnovnim školama, kontinuirano opada broj učenika upisanih u srednje škole ako se posmatra duže vrijeme, od 2002. godine.

Ipak, kada se govori o srednjim školama, bilo je određenih oscilacija u ukupnom broju učenika, što se može vidjeti na grafikonu 3.

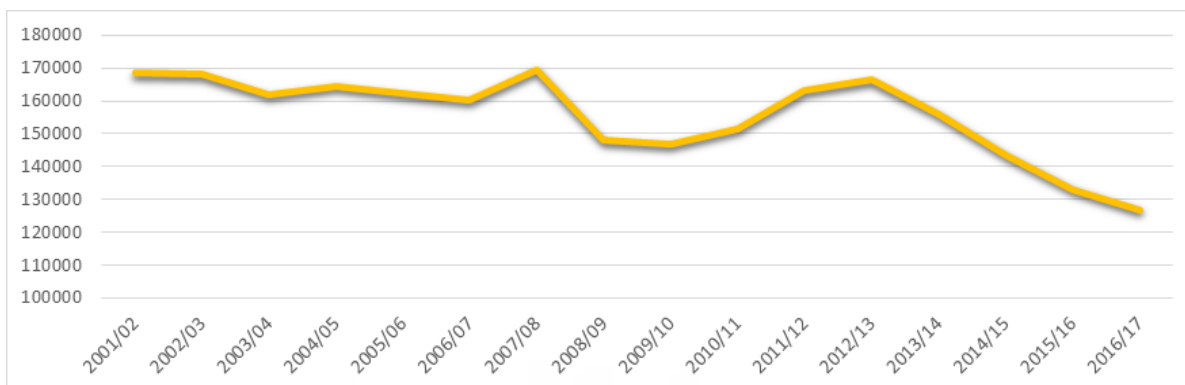
Danas je u Bosni i Hercegovini u srednje škole upisano 40.000 učenika manje nego 2001/2002.

školske godine. Zanimljivo je da se i ovdje desila slična pojava kao i u osnovnim školama u odnosu na 2002. godinu. Broj srednjih škola je neznatno povećan, za 2,5%, dok je broj nastavnika povećan za skoro 20%.

Ako se posmatra trend smanjenja broja učenika po vrstama srednjih škola (opštih u odnosu na usmjerene/stručne), onda se tu ne može uočiti neka bitnija razlika u prethodnom trogodišnjem periodu.

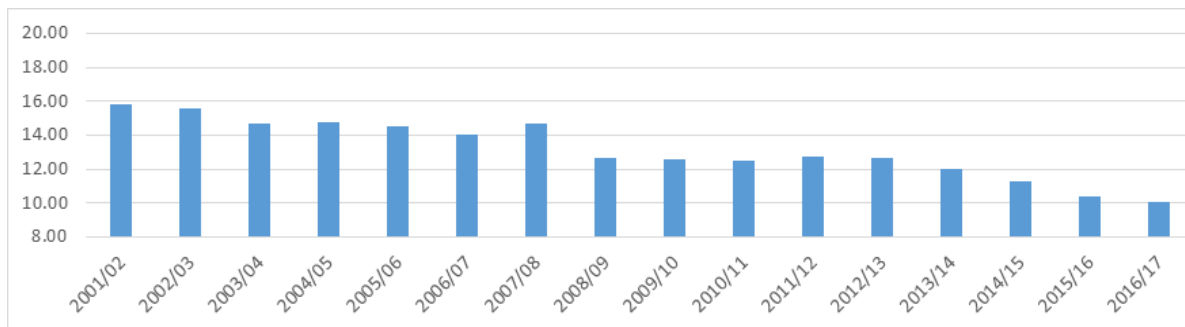
⁸ Agencija za statistiku BiH, Saopćenje br. 1 od 30. 5. 2017. godine; Saopćenje br.2, od 9. 6. 2017.; Saopćenje br. 2 od 12. 12. 2014.; Saopćenje br. 2 od 6. 12. 2013. godine.

Grafikon 3: Ukupan broj učenika u srednjim školama u BiH

Izvor: Agencija za statistiku BiH

Grafikon 4: Odnos broja učenika po nastavniku u srednjim školama

Izvor: Agencija za statistiku BiH

Tabela 4: Broj učenika po vrstama srednjih škola u posljednje tri školske godine

Vrsta škole	2014/15.	2015/16.	2016/17.
Gimnazija	41.930	37.132	30.615
Tehničke škole	85.896	77.388	68.743
Umjetničke škole	1.482	1.291	1.203
Vjerske škole	2.237	2.222	2.227
Stručne škole	32.633	25.463	23.642
Srednje škole za djecu s posebnim potrebama	431	385	394
Ukupno	164.609	143.881	126.824

Naime, iz Tabele 4 vidljiv je vrlo sličan trend opadanja broja učenika u školama u koje se upisuje najveći broj djece: tehničkim školama, gimnazijama, stručnim školama i umjetničkim školama. Jedino u vjerskim školama i školama za djecu s posebnim potrebama u posljednje dvije školske godine nema značajnijeg opadanja broja upisane djece. Ovo se može objasniti specifičnim statusom koji religija ima u postkonfliktnom društvu u BiH, što su identifikovali i različiti autori (vidjeti, npr., Dušanić, 2007.⁹ ; Hacic-Vlahović¹⁰). Religija je u tom kontekstu osnovni pokazatelj etničkog identiteta i kao takva predstavlja važan faktor socijalnog statusa. Kada je riječ o školama za djecu s teškoćama u razvoju, treba naglasiti da je obrazovanje te djece tek odnedavno prepoznato kao važan dio obrazovnih sistema, a naponi za uvođenje sistema rane detekcije i intervencije počinju da se uvode u cijeloj BiH^{11/12}.

2.3. Izdvajanja za osnovno i srednje obrazovanje

Finansiranje osnovnog i srednjeg obrazovanja u Bosni i Hercegovini definisano je postojećim institucionalnim i normativnim okvirom, što podrazumijeva centralizovano finansiranje na nivou Republike Srpske i decentralizovano na nivou kantona u Federaciji BiH. U Republici Srpskoj Zakonom o osnovnom obrazovanju i vaspitanju utvrđeno je da se sredstva za rad osnovnih škola koje osniva Republika Srpska (javnih osnovnih škola) obezbjeđuju:

- iz budžeta RS-a,
- budžeta jedinice lokalne samouprave na čijem području se škola nalazi i

- drugih izvora.

Pri tome Vlada iz svoga budžeta obezbjeđuje sredstva školama za plate i naknade zaposlenih, izgradnju, opremanje i investiciono održavanje, troškove materijalnog poslovanja, stručno usavršavanje zaposlenih u osnovnim školama, naknade za zaposlene po osnovu prevoza na posao, finansiranje troškova prevoza učenika, entitetsko takmičenje i takmičenje učenika višeg ranga na osnovu saglasnosti nadležnog ministarstva. Jedinice lokalne samouprave u Republici Srpskoj učestvuju u finansiranju osnovnih škola koje se nalaze na njihovom području samo u manjem obimu, i to u dijelu troškova osnovnih škola za izgradnju, opremanje i investiciono održavanje, troškova materijalnog poslovanja te troškova za takmičenje učenika na opštinskom i regionalnom nivou.

Iz posljednjega Konsolidovanog izvještaja o izvršenju budžeta Republike Srpske za 2015. godinu može se vidjeti da su ukupna izdvajanja iz budžeta za osnovne škole iznosila 205.572.864 KM; od toga su izdvajanja za bruto plate i druge naknade zaposlenih u osnovnim školama iznosila više od 90% ukupnog iznosa. Ako se posmatraju samo ona izdvajanja koja su u funkciji osavremenjavanja nastavnog procesa (npr. nabavka opreme, uključujući i nova nastavna učila) onda se može uočiti da je u ovu svrhu u 2015. godini izdvojeno 458.000 KM, što je 0,22% ukupnih budžetskih sredstava za osnovne škole. U Federaciji BiH se osnovne škole kao javne ustanove finansiraju iz budžeta kantona. To uključuje finansiranje plata i naknada nastavnika, stručnih i drugih saradnika i ostalih zaposlenika, njihovo stručno usavršavanje i obuku, obrazovanje djece s posebnim potrebama, školska takmičenja, održavanje prostora škola, kupovinu školske opreme i učila i dr.

Posmatrano zbirno na nivou svih deset kantona u Federaciji BiH, ukupna izdvajanja za osnovne škole u 2015. godini iznosila su 426.445.895 KM; od toga su bruto plate, naknade troškova zaposlenih i izdvajanja za doprinose iznosila oko 90% ukupnog budžeta, slično kao i u Republici Srpskoj. I u Federaciji BiH su izdvajanja za nabavku opremu (uključujući i nastavna učila) u 2015. godini takođe bila relativno skromna, 1.723.177 KM ili 0,40%

9 Dušanić, S., (2007). Prediktori religioznosti mladih; S. Dušanić, Psihološka istraživanja religioznosti, 15-33.

10 Hacic-Vlahovic, A. (2008), An Examination of Religiosity Trends in a Multi-Ethnic Society. Amsterdam social science, 72.

11 Strategic plan for improving early childhood development in the FBiH 2013-2017, available at https://www.unicef.org/bih/early_childhood_development_eng.pdf.

12 A successful example of such efforts is the work done by EDUS NGO, more information available at www.edusbih.org.

Tabela 5: Izdvajanje sredstava za osnovne škole u 2015. godini iz budžeta kantona u FBiH

Kanton	Ukupna izdvajanja za osnovne škole	Rashodi za bruto plate (kao % uk. izdvajanja)	Naknade zaposlenih i ostalih (%)	Ostali troškovi (%)	Izdvajanja za nabavku opreme (%)
Unsko-sanski kanton	53.574.702	71%	14%	15%	0,07%
Posavski kanton	7.513.439	67%	14%	18%	0,58%
Zeničko-dobojski kanton	69.786.625	65%	14%	21%	0,25%
Tuzlanski kanton	75.963.917	73%	12%	15%	0,04%
Bosanskopodrinjski kanton	5.648.364	72%	8%	20%	0,09%
Srednjobosanski kanton	44.644.043	69%	11%	20%	0,37%
Hercegovačko-neretvanski kanton	39.485.174	76%	13%	11%	0,00%
Zapadnohercegovački kanton	20.888.208	75%	15%	10%	0,05%
Kanton Sarajevo	94.457.771	68%	11%	19%	1,33%
Kanton 10	14.483.652	77%	14%	9%	0,00%
UKUPNO ZA FBiH	426.445.895	70,48%	12,46%	16,66%	0,40%

Izvor: Baza javnih finansija Centra za promociju građanskih interesa CPI - <http://javnefinansije.cpi.ba/budzetski-korisnici/>

ukupnih budžetskih sredstava za osnovne škole u svim kantonima.

Ova izdvajanja se razlikuju od kantona do kantona, a interesantno je da je u Kantonu Sarajevo u 2015. godini izdvojeno 1.255.326 KM, što je dvostruko više nego u svim ostalim kantonima zajedno.

Pregled izdvajanja za osnovne škole u svih deset kantona u Federaciji BiH je naveden u Tabeli 5. U pogledu finansiranja srednjih škola situacija je slična u oba bh. entiteta, s tim da se u Republici Srpskoj, u skladu sa Zakonom o srednjem obrazovanju i vaspitanju, rad srednjih škola finansira iz entitetskog budžeta, budžeta lokalnih

jedinica samouprave i drugih izvora. Iz budžeta RS-a pokrivaju se troškovi plata zaposlenih i drugih naknada te samo dio troškova za izgradnju, sanaciju, dogradnju, opremanje i investiciono održavanje, kao i dio sredstava za potrošni materijal i alat za praktičnu i kabinetnu nastavu. Jedinice lokalne samouprave preuzimaju materijalne troškove srednjih škola, troškove usavršavanja i stručne obuke zaposlenih te također dio troškova investicionog održavanja i nabavke opreme. U 2015. godini je iz entitetskog budžeta za srednje škole izdvojeno ukupno 79.156.517 KM, a od toga je na bruto plate i ostale naknade za zaposlene u srednjim školama otišlo više od 98%.

U Federaciji BiH rad srednjih škola kao javnih ustanova finansira se iz budžeta kantona na osnovu kriterija finansiranja koje na prijedlog relevantnih ministarstava donose vlade kantona. U skladu s tim osnivač srednje škole osigurava sredstva potrebna za ustanovljenje škole i njen rad, a naročito osigurava finansiranje sljedećega:

- plate i naknade nastavnika, stručnih i drugih saradnika i ostalih zaposlenika, njihovo stručno usavršavanje i obuku;

- obrazovanje djece s posebnim potrebama;
- školska takmičenja;
- eksperimentalne srednje škole;
- aktivnosti udruženja, ustanova i organizacija od interesa za srednje obrazovanje;
- održavanje prostora škole, kupovinu školske opreme i učila.

Na osnovu zbirnih podataka za 2015. godinu iz budžeta svih deset kantona u Federaciji je na ime srednjeg obrazovanja izdvojeno ukupno 233.757.817 KM; od toga je više od 200.000.000 KM izdvojeno na ime troškova bruto plata i naknada zaposlenih. Ilustracije radi, za nabavku opreme u srednjim školama izdvojeno je ukupno 1.076.753 KM, što je 0,47% ukupnog budžeta za srednje škole. U Tabeli 6. se nalaze prikazana izdvajanja za srednje škole u FBiH po kantonima. Ako se ukupna izdvajanja za obrazovanje žele staviti u međunarodni kontekst i uporediti s izdvajanjima u drugim zemljama, onda se kao pokazatelj obično uzima učešće izdvajanja za obrazovanje u odnosu

Tabela 6: Izdvajanje sredstava za srednje škole u 2015. iz budžeta kantona u FBiH

Kanton	Ukupna izdvajanja za srednje škole	Rashodi za bruto plate (kao % uk. izdvajanja)	Naknade zaposlenih i ostalih (%)	Ostali troškovi (%)	Izdvajanja za nabavku opreme (%)
Unsko-sanski kanton	26.468.809	73,78%	12,64%	13,25%	0,33%
Posavski kanton	3.668.470	65,52%	14,41%	19,61%	0,45%
Zeničko-dobojski kanton	37.661.801	68,76%	12,21%	18,71%	0,32%
Tuzlanski kanton	40.201.144	71,36%	11,09%	17,00%	0,55%
Bosanskopodrinjski kanton	2.878.234	73,00%	9,99%	16,56%	0,45%

Srednjobosanski kanton	24.324.874	68,93%	8,96%	22,11%	0,00%
Hercegovačko-neretvanski kanton	27.343.544	66,92%	9,77%	23,30%	0,00%
Zapadnohercegovački kanton	9.658.518	73,50%	13,34%	13,12%	0,04%
Kanton Sarajevo	54.304.566	71,51%	12,01%	15,39%	1,08%
Kanton 10	7.247.857	72,12%	11,36%	16,13%	0,39%
UKUPNO ZA FBiH	233.757.817	70,52%	11,43%	17,59%	0,46%

Izvor: Baza javnih finansija Centra za promociju građanskih interesa CPI
<http://javnefinansije.cpi.ba/budzetski-korisnici>

na bruto društveni proizvod (BDP).

Posmatra li se tako, BiH je u proteklom periodu za obrazovanje (uključujući i visoko obrazovanje) izdvajala između 4% i 5% svog BDP-a, što je na nivou izdvajanja zemalja EU-a (prema podacima Eurostata prosjek EU-a je krajem 2014. godine iznosio 5,1%). Udio izdvajanja za obrazovanje u odnosu na ukupna budžetska izdvajanja u BiH takođe je nešto veći u poređenju sa zemljama OECD-a (u Republici Srpskoj je to bilo 15% u odnosu na OECD prosjek od 12,3%)¹³. Ovdje ipak treba imati u vidu da je BDP Bosne i Hercegovine u apsolutnom iznosu značajno manji nego u većini drugih posmatranih zemalja, pa su u skladu s tim izdvajanja za obrazovanje u apsolutnom iznosu značajno manja (npr. u Sloveniji su u 2014. godini ukupna izdvajanja za obrazovanje bila tri puta nego veća u BiH) i, drugo, učešće troškova plata u ukupnim izdvajanjima za obrazovanje u BiH je značajno veće nego u drugim zemljama. U BiH plate i naknade zaposlenih učestvuju s 90% u ukupnim izdvajanjima, dok je, poređenja radi, omjer plata i drugih rashoda za

obrazovanje u Sloveniji bitno drugačiji: oko 70% odlazi na plate, a 30% na druge rashode¹⁴.

Na drugoj strani, iako je udio troškova plata i naknada zaposlenih u ukupnim izdvajanjima za obrazovanje u BiH visok, prosječne plate nastavnika u osnovnim i srednjim školama značajno su niže u odnosu na prosječne plate zaposlenih u javnoj upravi. To se dijelom može obrazložiti ranije iznesenim podacima o povećanju broja zaposlenih učitelja i nastavnika u prethodnom periodu, uz istovremeno drastično smanjenje broja učenika, što svakako otvara pitanje strukture troškova, motivacije nastavnog kadra i efikasnosti u upravljanju sistemom obrazovanja u BiH.

2.4. Ishodi učenja u osnovnom obrazovanju – rezultati učešća BiH u međunarodnim (pr)ocjenama kvaliteta obrazovanja

Još jedan pokazatelj stanja osnovnog i srednjeg obrazovanja u Bosni i Hercegovini su i rezultati učeničkih postignuća. Želeći da što bolje upravljaju svojim sistemom obrazovanja, donosioci odluka nastoje da periodično provjeravaju s kojim znanjima i vještinama iz obrazovnog sistema izlaze učenici na određenom uzrastu i u određenim oblastima. Za ove potrebe koriste se sljedeća

¹³ Prema Konsolidovanom izvještaju o izvršenju budžeta Republike Srpske izdvajanja za obrazovanje su činila 15% ukupnih izdvajanja; OECD prosjek za 2014. – izvor: <https://data.worldbank.org/indicator/SE.XPD.TOTL.GB.ZS?locations=OE&view=chart>.

¹⁴ Kvalitet i troškovi obrazovanja u BiH, Lejla Dragović, Program podrške obrazovanju Fonda otvoreno društvo BiH.

takmičenja: PIRLS (Progress in International Reading Literacy Study), TIMSS¹⁵ (Trends in International Mathematics and Science Study) i PISA¹⁶ (Programme for International Student Assessment). PIRLS i TIMSS su međunarodni i standardizovani testovi kojima se provjeravaju sposobnosti učenika četvrtih i osmih razreda da razumiju i primijene usvojene zadatke iz različitih predmetnih oblasti. PIRLS se bavi čitalačkim sposobnostima, a TIMSS matematikom i prirodnim naukama, s tim da TIMSS indirektno prati i izvođenje nastave, njen kvalitet, kvalitet sadržaja udžbenika, kao i načine dodatnoga stručnog usavršavanja nastavnika. Analiza podataka koja se dobije ovim testiranjem omogućava zemljama učesnicama da uoče relevantne slabosti u oblastima koje se TIMSS-om ispituju i u skladu s dobijenim rezultatima donesu odgovarajuće odluke o potrebnim promjenama u obrazovnom sistemu.

PISA predstavlja takmičenje kojim se utvrđuje nivo znanja i vještina petnaestogodišnjaka neophodnih za nastavak školovanja, profesionalni razvoj i odgovorno učestvovanje u civilnom društvu. Na PISA-i se procjenjuje nivo znanja i vještina u oblasti čitalačke, matematičke i prirodno-naučne pismenosti. Suština testiranja nije da se provjeri kojom količinom informacija raspolažu učenici koji završavaju osnovnu školu, već da li su razvili efikasne strategije učenja i da li znanje upotrebljavaju u različitim životnim situacijama te da li kritički promišljaju o tim sadržajima. Pored toga, ovim istraživanjem, kao i prethodnim, utvrđuje se kvalitet, pravednost i efikasnost obrazovnog sistema.

Bosna i Hercegovina je 2007. godine učestvovala na TIMSS testiranju sa 4.300 učenika iz 150 škola, što je po podacima Agencije za statistiku BiH oko 10 posto ukupnog broja osnovnih škola na cjelokupnoj teritoriji države. Testiranjem je indirektno

15 Prednosti uvođenja redovnog Međunarodnog testiranja trendova u matematici i prirodnim naukama (TIMSS) u bosanskohercegovački obrazovni sistem, CPU – Centar za politike i upravljanje, dostupno na stranici: <http://www.cpu.org.ba/media/7811/Prednosti-uvo%C4%91enja-redovnog-Me%C4%91unarodnog-testiranja-trendova-u-matematici-i-prirodnim-naukama-TIMSS-u-bosanskohercegova%C4%8Dki-obrazovni-sistem.pdf>.

16 Baucal, A., Pavlović Babić, D. (2010), Nauči me da mislim, nauči me da učim, Institut za psihologiju, Centar za primijenjenu psihologiju, Beograd, http://www.pefja.kg.ac.rs/preuzimanje/Materijali_za_nastavu/Pedagoska%20psihologija/PISA2009_u_Srbiji.pdf

ocijenjeno i 150 direktora škola, kao i 724 nastavnika. Testirano je znanje iz matematike i prirodnih nauka; BiH je tada zauzela 27. mjesto među 50 zemalja, što ukazuje na to da je među zemljama nižega i srednjeg međunarodnog kvaliteta. Tada je osvojeno ukupno 465,5 bodova, što je manje od međunarodnog prosjeka koji iznosi 500 bodova. Dobijeni rezultati pokazuju da samo 10% testiranih učenika ima sposobnost da primijeni znanja i vještine iz matematike na rješavanje konkretnih problema, dok je taj procenat nešto viši iz prirodnih nauka (14%); 32% učenika posjeduje zadovoljavajući nivo znanja iz oblasti matematike i 46% učenika iz prirodnih nauka za snalaženje u osnovnim situacijama iz ovih oblasti, što nije dovoljno.

Nakon što su rezultati objavljeni, Agencija za predškolsko, osnovno i srednje obrazovanje (APOSO) uradila je Sekundarnu analizu TIMSS 2007 u Bosni i Hercegovini, koja je trebalo da ministarstvima obrazovanja služi za reviziju nastavnih planova i programa i uvođenje sistemskih promjena, provođenje reformi itd. Postavlja se, međutim, pitanje – da li je išta od svega toga urađeno? Sagledavajući nastavne planove i programe 2011. i 2012. godine, djeluje da nije.

Agencija je namjeravala da ponovi testiranje, pa je uradila sve kako bi se pripremila za novo testiranje, definisala prevode i uzorke testova, ali testiranje nije provedeno 2011. godine zbog manjka finansijskih sredstava. U toj godini donatori nisu mogli da pruže potpunu finansijsku podršku za provođenje testiranja, ali su ponudili pokrivanje 80% troškova, dok domaći donosioci odluka nisu bili spremni da participiraju u troškovima s oko 20% ukupnih troškova. Koliki su troškovi TIMSS testiranja?

Oni se dijele na troškove članarine, koja iznosi 52.000 dolara, te lokalne troškove koji uključuju troškove distribucije, pakovanja, uvezivanja, plaćanja testera, ocjenjivača, dodatne edukacija i sl. Projekcija Agencije za 2011. godinu bila je oko 60.000 dolara troškova.

Mnogo je, međutim, važnije da redovno provođenje ovog testiranja nije trošak nego investicija koja će doprinijeti većem prosperitetu, razvoju i rastu države. Rezultati TIMSS-a na globalnom nivou

ukazuju na to da su zemlje čiji učenici ostvaruju najbolje rezultate upravo one koje ostvaruju najveći ekonomski rast i napredak. U skladu s ovim, predstavljati učestvovanje na jednom ovakvom takmičenju kao trošak više je nego besmisleno.

Kada se radi o testiranju PISA 2018, može nas obradovati informacija da je Predsjedništvo BiH 3. 11. 2016. godine odobrilo učešće naše zemlje. Od PISE se očekuje da predstavi pravo stanje u kojem se trenutno nalazi obrazovanje u BiH te ukaže na kojim poljima je potrebno uložiti dodatni napor kako bi se obrazovanje unaprijedilo.

3. Školovanje nastavnog osoblja i nastavni planovi i programi kao faktori kvaliteta osnovnog i srednjeg obrazovanja

3.1. Školovanje učitelja i nastavnika

Obrazovanje čovjeka je intenzivna i kontinuirana djelatnost koja veoma zavisi od toga kakav je kvalitet inicijalnog obrazovanja onih koji obrazuju. U savremenim obrazovnim sistemima brojni autori su se bavili istraživanjem uticaja različitih faktora na kvalitet obrazovanja djece i mladih uopšte. Rezultati (Glasser, 1999) do kojih su došli ukazuju na to da kvalitet nastavnog procesa zavisi od toga koliko je kvalitetan onaj koji ga provodi, tj. nastavnik. Zato je (Delors i sar., 1996) veoma važno ulagati u inicijalno obrazovanje nastavnika kako bi se generalno dobilo kvalitetnije obrazovanje, te je nužno napuštanje tradicionalnog pristupa obrazovanju u kome nastavnici predstavljaju one koji nude znanje. U današnje vrijeme informacijsko-komunikacijskih tehnologija mnogo je važnije da nastavnici budu osposobljeni da učenike nauče kako učiti i tragati za informacijama te kako ih koristiti, kao i da ih osposobe sa samoobrazovanje i podignu im svijest o značaju kontinuiranog usavršavanja.

U UNESCO-vom izvještaju Prema društvima znanja iz 2007. godine govori se o značaju inicijalnog obrazovanja budućih prosvjetnih radnika, ali i o tome koje sve kompetencije oni treba u okviru

njega da razviju, pa se navode sljedeće: da vlada opštim znanjem (učiti znati), da se stručno osposobi i razvije kompetencije za snalaženje u životnim situacijama (učiti činiti), da razvija ličnosti u toku tog procesa obrazovanja (učiti biti), kao i da se osnaži da razumije i poštuje različitosti te potrebu za međusobnom povezanošću (učiti živjeti zajedno). Nastavnik bi trebalo da ima i opšta i stručna znanja, da vlada širokim rasponom vještina i ima širok spektar ljudskih kvaliteta. Nastavnici bi, dakle, svoj autoritet trebalo da zavređuju ne samo svojom stručnošću već i ljudskim kvalitetima (odnosnom prema učenicima, empatičnošću, strpljivošću itd.).

U skladu s ovim prethodno rečenim, prema UNESCO-ovoj Međunarodnoj standardnoj klasifikaciji obrazovanja (ISCED, 1997), savremeni nastavnički fakulteti treba da imaju interdisciplinarno obrazovanje nastavnika, ali i da se u njihovo obrazovanje uključe i predmeti koji ih osposobljavaju za naučnoistraživački rad u oblasti nauke o obrazovanju.

Da bi se izvršila reforma nastavničkih studija u Bosni i Hercegovini, bilo bi potrebno da se na nivou države ili entiteta usvoji standard zanimanja, a s njim definišu i adekvatne kompetencije. Na ovaj način reguliše se inicijalno obrazovanje nastavnika i sistem dodatnih edukacija i prekvalifikacija koje imamo kada se radi o profesorima stručnih predmeta u srednjim školama.

U okviru projekta Razvoj kvalifikacijskog okvira za opšte obrazovanje urađen je Standard zanimanja vaspitača u predškolskom vaspitanju i obrazovanju kao dokument kojim se definišu standardi zanimanja za vaspitače, učitelje i nastavnike¹⁷, kojim su takođe definisani ključni poslovi koje nastavnici/ vaspitači obavljaju u sklopu svoje profesije, kao i lista generičkih kompetencija potrebnih za njihovo efikasno obavljanje. On je u direktnoj vezi sa standardom kvalifikacija kojima se određuje sadržaj i struktura određene kvalifikacije, odnosno stečene kompetencije na kraju određenog obrazovnog ciklusa. U tom smislu Standard zanimanja

¹⁷ Projekat 'Razvoj kvalifikacijskog okvira za opšte obrazovanje', Standard zanimanja vaspitača u predškolskom vaspitanju i obrazovanju, Evropska unija i British Council.

predstavlja vezu između inicijalnog obrazovanja nastavnika i rada u vaspitno-obrazovnim ustanovama te okvir za razvoj nastavničke profesije¹⁸.

U studiji Inkluzivno i nediskriminišuće obrazovanje u nastavnim planovima i programima na nastavničkim fakultetima u Bosni i Hercegovini autorica Ivana Zečević bavila se evaluacijom nastavnih planova i programa osam državnih univerziteta u Bosni i Hercegovini koristeći ove standarde. Ovo istraživanje je pokazalo da je inicijalno obrazovanje nastavnika u BiH još orijentisano na sadržaje i nije zasnovano na ishodima učenja i kompetencijama, što znači da se prilikom planiranja predmeta u nastavnim planovima i programima kreatori usmjeravaju na to šta studenti, budući nastavnici treba da uče, a ne za šta treba da budu kompetentni.

Analizirajući silabuse predmeta, došlo se do podatka da u većini njih dominiraju formulisani ciljevi predmeta koji su usmjereni na sticanje znanja, definiciju pojmova, njihovih karakteristika, ali da ti silabusi većinom ne sadrže ishode učenja koji bi ukazivali na kompetencije koje se tim predmetima razvijaju kod studenata. Ako ih i sadrže, oni nisu dobro formulisani jer im formulacije naginju ka formulacijama ciljeva.

Analiza nastavnih planova i programa nastavničkih studija iz ugla kompetencija budućih nastavnika ustanovila je da postoji velika razlika među njima. Nastavnički studiji koji obrazuju kadar vaspitača i učitelja studiji su čiji nastavni planovi i programi nisu isključivo formalno orijentisani na usvajanje znanja iz predmetnih područja koja oni podučavaju, već se koncentrišu na razvoj njihovih nastavničkih kompetencija pomoću predmeta iz oblasti pedagogije, psihologije, didaktike i metodike (PPDM).

Za razliku od njih, na nastavničkim studijima koji podučavaju buduće nastavnike u predmetnoj nastavi nastava se pretežno zasniva na usvajanju akademskih znanja iz predmetnih područja, a generalno vrlo malo na razvoju nastavničkih kompetencija. U najvećem broju slučajeva ovi odsjeci

na dodiplomskom studiju nude samo po jedan semestar opšte pedagogije i psihologije, i po jedan do dva predmeta iz oblasti metodike.

U okviru navedenog istraživanja analizirano je 207 odsjeka na kojima se obrazuju budući vaspitači, učitelji i nastavnici. Na grafikonima 5 i 6 predstavljen je odnos ECTS-a za predmete iz grupe PPDM (ECTS: European Credit Transfer and Accumulation System – Evropski sistem za prenos i prikupljanje bodova). Grafikon 5 nudi sliku odsjeka raspoređenih u grupe, s obzirom na broj ECTS-a. Grupe su sljedeće: 0-10, 11-20, 21-30, 31-40, 41-50, 51-60 i 61+.

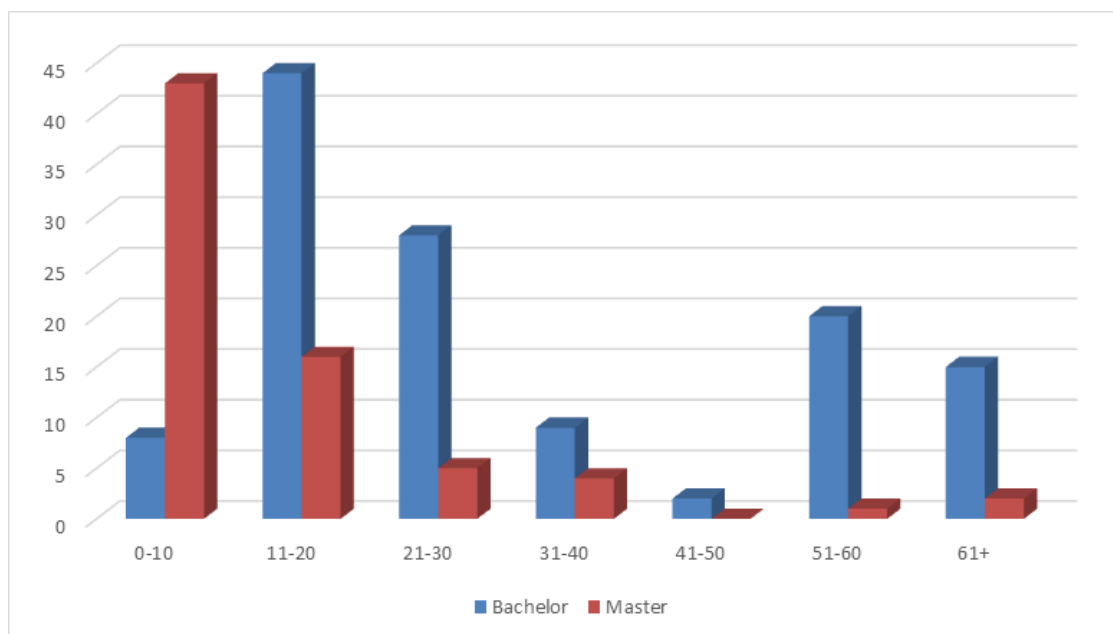
Kao što može da se vidi na grafikonu 5, najviše odsjeka nalazi se u grupi 11-20 ECTS-a. To su odsjeci koji obično nude po jedan predmet iz pedagogije i psihologije i po dva predmeta iz metodike. Ovo znači da njihovi studenti imaju mogućnost da u okviru studija na kojem moraju da osvoje minimum 240 ECTS-a imaju predmete koji svojim brojem bodova nose 5–10%, a koji ih uče kako da rade s djecom, odnosno kako da ih vaspitaju i podučavaju, da razumiju njihov razvoj, da uočavaju probleme s kojima se djeca nose i pravovremeno intervenišu i sve ostalo što sa sobom nosi profesija prosvjetnog radnika.

Ova analiza je pokazala da se od sedam pretpostavljenih grupa poslova koje treba da obavljaju prosvjetni radnici – a u koje spadaju planiranje i programiranje, učenje i podučavanje, praćenje i vrednovanje, kreiranje okruženja za učenje, saradnja s porodicom i zajednicom, profesionalni razvoj i učešće u radu i razvoju škole i obrazovnog sistema i koji u sebe uključuju adekvatne kompetencije – naši studenti ne obrazuju ni za jedan u potpunosti.

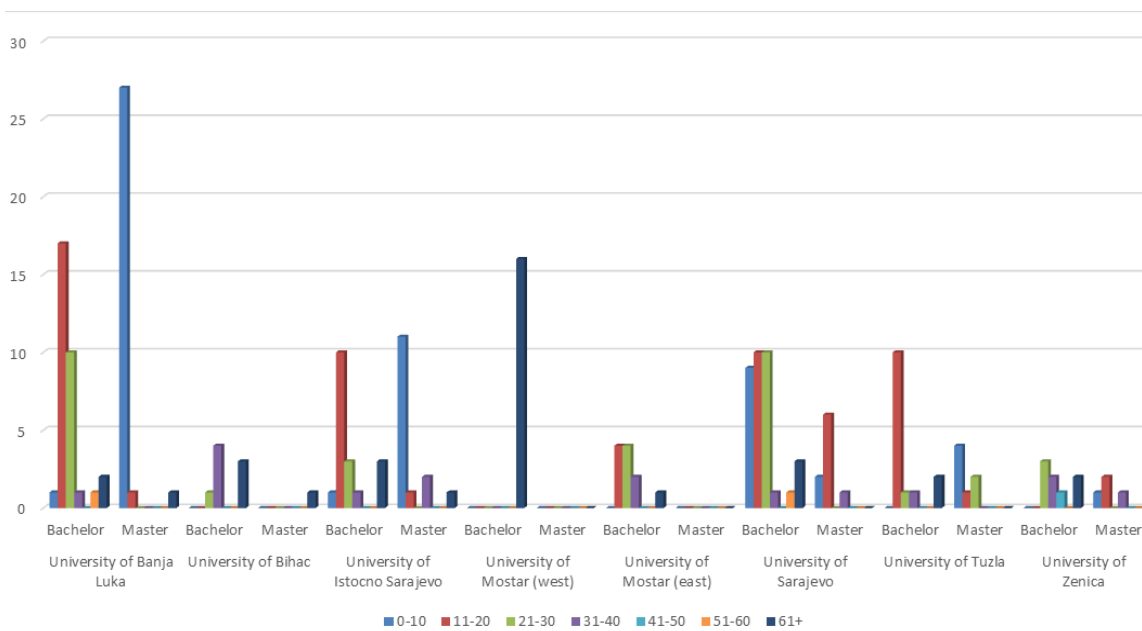
Na Grafikonu 6 predstavljen je svaki univerzitet pojedinačno, pa može da se vidi i razlika između pojedinih univerziteta u pogledu nastavnih planova i programa.

18 Nacrt izvještaja o inicijalnom obrazovanju i stručnom usavršavanju nastavnika s preporukama; projekat „Razvoj kvalifikacijskog okvira za opšte obrazovanje u Bosni i Hercegovini“, Evropska unija i British Council.

Grafikon 5: Broj ECTS-a za predmete iz grupe PPDM na dodiplomskim i postdiplomskim studijima univerziteta u BiH

Grafikon 6: Broj ECTS-a za predmete iz grupe PPDM na dodiplomskim i postdiplomskim studijima razvrstani po univerzitetima u BiH

Prema podacima iz Grafikona 6 može se zaključiti da Sveučilište u Mostaru u određenoj mjeri odskaka od ostalih jer je usvojilo evropske standarde za izradu kurikuluma za nastavničke studije i zadovoljilo zahtjeve brojem ECTS-a, koji iznosi

60, i predmetima koji podstiču razvoj kompetencija budućih nastavnika. Pored podataka o ovom sveučilištu, analizom se došlo do podataka o tome da postoje fakulteti, kao i pojedini odsjeci u okviru fakulteta, koji se svojim nastavnim planovima i

programima razlikuju od ostalih. To su:

1. Odsjek za anglistiku Filozofskog fakulteta Univerziteta u Sarajevu,
2. Odsjek islamske vjeronauke Islamskog pedagoškog fakulteta Univerziteta u Bihaću,
3. Odsjek za Islamsku vjeronauku i religijsku pedagogiju Fakulteta islamskih nauka Univerziteta u Sarajevu,
4. Odsjeci za hemiju, fiziku i matematiku Prirodno-matematičkog fakulteta Univerziteta u Sarajevu,
5. Odsjek za tehnički odgoj i informatiku Fakulteta elektrotehnike Univerziteta u Tuzli,
6. Odsjek za islamsku vjeronauku Islamskog pedagoškog fakulteta Univerziteta u Zenici,
7. Pedagoški fakultet Univerziteta u Bihaću.

Sveučilište u Mostaru je primjer dobrih praksi kojima se krenulo u pravcu evropskih tendencija i gdje je propisano da se u okviru nastavničkih studija, minimalno 60 ECTS-a, dodijeli predmetima iz oblasti PPDM. Kreiran je tzv. Nastavnički modul, koji predstavlja skup predmeta zajedničkih svim studijima nastavničkoga smjera.

Ovaj modul se sastoji od obaveznih i izbornih predmeta, koji se odnose na nastavničke kompetencije. Modul se dijeli na tri manja modula: Modul opšteobrazovnih predmeta, Modul predmeta stručnog obrazovanja i Modul metodičkih predmeta i stručno-nastavne prakse. Modul opšteobrazovnih predmeta sastoji se od obaveznih predmeta kojima se stiču temeljne nastavničke kompetencije i on nosi 36 ECTS-a. Modul predmeta stručnog obrazovanja sadrži predmete kojima se razvijaju specifične nastavničke kompetencije i obavezni predmeti u okviru njega nose 8 ECTS-a, a izborni 6 ECTS-a. Modul metodičkih predmeta i stručno-nastavne prakse čine predmeti kojima se stiču profesionalne vještine putem praktičnog iskustva i ovaj modul nosi 10 ECTS-a. Metodička praksa se obavlja tokom 30 sati.

Važno je što studenti nastavničkih studija kompetencije mogu da razvijaju integrisano kroz određeni studij nastavničkog smjera ili upisom na Program za sticanje nastavničkih kompetencija, tj. Nastavnički modul. Završeni student, tj. osoba koja je završila nastavnički studij, mora da ima 60 ECTS-a iz predmeta kojima se razvijaju nastavničke kompetencije. Kako student u toku studija pohađa i polaže ove predmete, integrisano ili u okviru dodatnog modula, nije bitno.

Pored nedovoljnog broja predmeta iz grupe za PPDM, dodatni problem inicijalnog obrazovanja nastavnika predstavlja izostanak prilika za izučavanje drugih specifičnih područja i oblasti vezanih za savremena kretanja i reforme u obrazovnim sistemima u BiH i šire. Ovo se posebno odnosi na rad s učenicima posebnih obrazovnih potreba, na razvoj ključnih kompetencija, ali i na praćenje i procjenjivanje učeničkih postignuća, rad s porodicama i zajednicom, obrazovne politike i sl.

Pored kvaliteta nastavnog plana i programa, politika upisa na nastavničkim studijima još je jedan vrlo važan korak u izgradnji kvalitetnog obrazovnog sistema svake države. Ona je u našoj državi veoma slična na svim univerzitetima i odnosi se na upis bez prijemnog ispita ili s prijemnim ispitom. Njen osnovni problem, međutim, leži u nemogućnosti da se na ove studijske programe privuku učenici iz kvalitetnijih srednjih škola. Obezvrednivanje profesije prosvjetnog radnika vodi ka tome da ovi fakulteti nisu atraktivni za učenike koji su imali viša akademska postignuća tokom preduniverzitetskog obrazovanja, i to u kvalitetnijim srednjim školama.

3.2. Nastavni planovi i programi

U Bosni i Hercegovini postoje tri nastavna plana i programa; zajedničko im je da svaki od njih propisuje sadržaj koji nastavnici prenose djeci, a ona ga uglavnom pasivno prihvataju, dok nijedan od tih planova i programa ne polazi od toga da nastavnici treba da vode učenike do određenih postignuća na kraju osnovne ili srednje škole. Kada ovako pogledamo, možemo reći da u BiH postoji jedan ob-

razovni sistem; međutim, kada se pogledaju sadržaji predmeta koji pripadaju nacionalnoj grupi, onda moramo da govorimo o tri različita nastavna plana i programa. U Republici Srpskoj obrazovanje je na nivou entiteta i njime upravlja Ministarstvo prosvjete i kulture preko Republičkog pedagoškog zavoda RS-a. U Federaciji BiH nadležnost obrazovanja je u rukama kantona, dok Zavod za školstvo iz Mostara brine o svim školama koje rade po nastavnom planu i programu na hrvatskom jeziku. Kantoni u kojima su Bošnjaci u većini koriste Okvirni nastavni plan i program Federacije BiH, koji prilagođavaju, mijenjaju i dopunjavaju u skladu s potrebama.

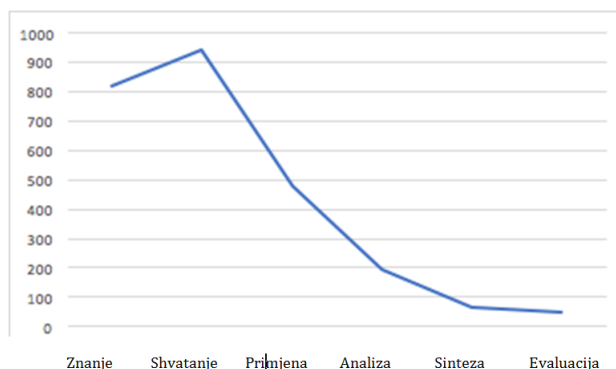
U proteklih nekoliko godina izvršene su dvije dubinske analize nastavnih planova i programa; jednoga koji se koristi u Republici Srpskoj, koju je radila grupa stručnjaka s Filozofskog fakulteta Univerziteta u Banjoj Luci¹⁹; angažovalo ju je Ministarstvo prosvjete i kulture u Vladi RS-a, te Okvirnog nastavnog plana i programa koji se koristi u Kantonu Sarajevo, koji je radila komisija Ministarstva za obrazovanje, nauku i mlade Kantona Sarajevo²⁰. Najvažniji zaključci obje analize su sljedeći:

- nastavni plan i program je zadržao sve karakteristike tradicionalnog programa osmogodišnje osnovne škole, kojem je prvi razred dodat i kao takav odskakače od ostalog dijela plana i programa;
- struktura sadržaja koji se podučava u okviru jednog predmeta je koliko-toliko u većini predmeta jasna, ali ne postoji povezanost sadržaja između srodnih predmeta, pa nastavni plan i program predstavlja više zbir predmetnih programa jer se sadržaji ponavljaju i preklapaju, ponekad i unutar istoga, ali i između više različitih predmeta u toku nekoliko razreda ili cijelog obrazovnog ciklusa;

- sagledavajući ishode učenja i nastavne pojmove, stiče se slika da nastavni plan i program nije koncipiran tako da podstiče razvoj kritičkog mišljenja kod djece, kao i dublje izučavanje sadržaja, jer se ishodima učenja dominantno očekuju najniži nivoi znanja, kao što su pamćenje činjenica i prosto razumijevanje na nivou sposobnosti da se prepričaju svojim riječima, dok se sposobnost primjene znanja, te poređenja i zaključivanja u veoma malom procentu očekuju, pa samim tim na nastavi i ne podstiču (Grafikon 7);

- nastavni plan i program karakteriše i obimnost i površni pristup predmetima izučavanja, zahtijevajući od djece da pamte veliku količinu informacija (među kojima ima i onih koje se mijenjaju iz dana u dan), da prelaze s jednog sadržaja na drugi bez dublje analize.

Grafikon 7: Nivoi znanja u ishodima učenja NPP-a za osnovne škole u Republici Srpskoj

Sagledavši NPP-ove u Bosni i Hercegovini za osnovno obrazovanje, treba ipak istaći da nije sve tako crno, jer nastavnici na časovima mogu puno toga da kompenzuju, međutim, vrlo je važno znati da se NPP-om određuju limiti znanja iz svakog predmeta i da se od nastavnika očekuje da poštuje te limite u pogledu provjere znanja. Tada je vrlo teško, posebno u višim razredima, organizovati interaktivnu nastavu kojom bi se djeca podsticala na razvoj kritičkog mišljenja i kreativnosti. Očekivanja koja se pred učenike stavljaju na usmenim i pismenim provjerama su i limiti do kojih njihovo znanje ide.

19 Prof. dr. Ivana Zečević, prof. dr. Aleksandra Hadžić, doc. dr. Milica Drobac i prof. dr. Brane Mikanović; iako analiza nije nigdje objavljena, autori ovog dokumenta su imali uvid u sadržaj analize.

20 Dokument dostupan na linku: www.skolegijum.ba/static/biblioteka/5460fcc35ceb5_02AnalizaNPPzadevetogodisnjeobrazovanjeuKantonuSarajevo.pdf.

Na osnovu rezultata sprovedenih analiza i nekoliko gore predstavljenih činjenica može se zaključiti da se obrazovanje u Bosni i Hercegovini suštinski ne mijenja već dvadeset godina nakon završetka rata, ni u osnovnim ni u srednjim školama, na nivou osnovnog dokumenta koji nazivamo nastavni plan i program. Pored njega, promjene su rijetke i u učionicama. Metode poučavanja se ne mijenjaju, jer je tradicionalni pristup, frontalni tip nastave, još uvijek dominantno prisutan: nastavnici predaju, učenici pasivno sjede i zapisuju i nakon izvjesnog vremena pokazuju šta su od zapisanoga naučili, a što u školama nastavnici nazivaju znanjem.

Jedini pokazatelj rada djeteta u školi su njegove ocjene, koje se visoko vrednuju, a koje se dobijaju na osnovu isključivo subjektivnih procjena nastavnika koji se na većini univerziteta i ne osposobljavaju da ih daju (što je zaključeno na osnovu navedene analize inicijalnog obrazovanja nastavnika). Uvođenjem eksterne mature nastoji se objektivizirati procjena rada djeteta u osnovnoj školi, ali i dalje je uspjeh u toku školovanja dominantna varijabla za upis u srednje škole, dok je taj isti uspjeh iz srednje škole na nekim univerzitetima na kojima nema prijemnog ispita dominantna varijabla za upis na fakultet, a ako prijemni ispit postoji, onda školski uspjeh nosi 50% bodova pri upisu, što je opet mnogo.

4. Odgovori osnovnog i srednjeg obrazovanja na dinamične promjene okruženja u posljednjih 20 godina

4.1. Dosadašnji pokušaji reformi obrazovanja u BiH

Iako se u medijima u posljednjih dvadeset godina moglo više puta čuti da se u Bosni i Hercegovini radi na reformi obrazovnih sistema, suštinska i jedina reforma je uvedena 2004. godine u Republici Srpskoj i u Federaciji BiH (ali ne u svim kantonima), i to uvođenjem devetogodišnjeg osnovnog obrazovanja. Ova reforma nije, međutim, dovela do značajnijih poboljšanja kada je riječ o obrazo-

vanje osnovnoškolske djece. Izvršena je prosta reorganizacija broja godina koje jedno dijete provodi u osnovnoj školi, a nastavnom planu i programu dodat jedan razred. Škole nisu bile pripremljene da dočekaju male šestogodišnjake, učitelji neobučeni da rade s ovim uzrastom, nastavni plan i program je ličio na dokument kojem je samo dodat jedan novi nivo u obrazovanju, prvi razred, koji svojom strukturom i načinom rada ni po čemu ne odgovara ostalim razredima u osnovnoj školi. Uvesti šestogodišnjaka u školu, predati ga učitelju koji nije dovoljno obrazovan da radi s ovim uzrastom, a zahtijevati od učitelja da se igra dok njegove osnovne metode i tehnike rada nisu igra, značilo je da su ovi profesionalci morali da hitno, te 2004. godine, mijenjaju koncepciju vaspitanja i obrazovanja u svojim glavama.

Što se tiče promjena u srednjoškolskom sistemu obrazovanja, najvažnije je istaknuti da se u okviru srednjoškolskog obrazovanja u Bosni i Hercegovini od 2001. godine krenulo u reformu stručnog obrazovanja po principu modularne nastave uvođenjem EU-VET²¹ programa. Pod modulom se podrazumijeva zaokruženi set nastavnih jedinica jedne tematske cjeline. Svaki modul ima jasno definisane ishode učenja, kao i tehnike ocjenjivanja, a traje 34 časa. Razlozi zbog kojih je uveden modularni sistem obrazovanja su, između ostalog, sljedeći: razvoj novih tehnologija, intenzivne promjene u društvenom i ekonomskom sistemu, ulazak u evropske integracije, prihvatanje svjetskih standarda u okviru obrazovnog sistema, šira baza zanimanja, intenzivne promjene na tržištu rada, permanentno učenje itd.

Ciljevi novih nastavnih planova i programa u stručnim školama podrazumijevaju: osposobljavanje odgovornih, nezavisnih i kreativnih učenika, ohrabivanje na timski rad i donošenje odluka, povećanje teorijskog i praktičnog znanja, podsticanje razvoja pozitivne radne etike, osposobljavanje učenika za efikasnije korištenje stranih jezika, komunikacijskih tehnologija, te razvoj osnovnih vještina komunikacije i demokratskih vrijednosti²².

21 EU-VET – European Union Vocational Education and Training.

22 Strategija razvoja stručnog obrazovanja i obuke u Bosni i Hercegovini za period 2007.–2013.

4.2. Usklađenost obrazovanja i tržišta rada s osvr- tom na dualno obrazovanje

O problemu usklađenosti obrazovanja i tržišta rada u Bosni i Hercegovini napisano je mnoštvo dokumenata, istraživanja i analiza. Jedna od sadržajnijih je i analiza koju je izdala Agencija za rad i zapošljavanje Bosne i Hercegovine 2012. godine²³, u kojoj, prema sprovedenom istraživanju, oko 30% poslodavaca tvrdi da ima problema pronaci adekvatne zaposlenike, a većina ih je iz privatnog sektora. Najveća potražnja je za radnicima s visokom stručnom spremom, dok su najtraženija proizvodna zanimanja trećeg stepena u građevinskoj, metalskoj i tekstilnoj struci. Pored navedenoga, posebno su traženi kadrovi s menadžerskim sposobnostima upravljanja kompanijama. Federalno ministarstvo obrazovanja i nauke objavilo je 2013. godine dokument pod nazivom Analiza upisne politike u srednjoškolskom obrazovanju u Federaciji BiH s aspekta potreba tržišta rada²⁴, s ciljem usklađivanja upisne politike i potreba tržišta rada.

Prema rezultatima ove analize nastavni planovi i programi u srednjem obrazovanju u Federaciji BiH ne prate u dovoljnoj mjeri potrebe tržišta rada u smislu sticanja kompetencija koje se traže, a većina zanimanja za koja se učenici obrazuju i obučavaju u školama nije prilagođena zahtjevima tržišta rada. Preporuke nastale kao rezultat navedene analize su sljedeće:

- Usklađivanje nastavnih planova i programa s potrebama na tržištu rada, što je proces na kojem se kontinuirano radi od 1998. godine putem EU-VET projekata reforme stručnog srednjeg obrazovanja²⁵. Ostaje, međutim, otvoreno

pitanje koliko su VET projekti bili u stanju da prate sve dinamičnije promjene na tržištu rada, posebno u pogledu stalnog kreiranja novih zanimanja.

- Kreiranje upisne politike za srednje škole prema potrebama privrednog razvoja sredine u kojoj škola djeluje, potrebama tržišta rada, uz uvažavanje interesovanja i sposobnosti učenika, kao i materijalnih i kadrovskih mogućnosti škole. Kada se tome doda još uzimanje u obzir upisne politike drugih kantona, jasno je da je upisna politika za srednje škole jedan od najkompleksnijih problema u ovoj oblasti.
- Razvijanje standardizovanog programa profesionalne orijentacije u osnovnim i srednjim školama kojim bi se učenici savjetovali, usmjeravali i pomagali pri odabiru karijere u kojoj imaju najviše izgleda za uspjeh, ali i mogućnosti za zapošljavanje. Ova preporuka čini se prilično izvodljivom i ostavlja prostora za napredovanje, jer uprkos sporadičnim projektima profesionalne orijentacije većina osnovnih i srednjih škola u BiH raspolaže vrlo ograničenim ponudama za profesionalnu orijentaciju učenika. Pedagoško-psihološkim službama ostavljeno je da same izaberu hoće li i na koji način sprovoditi ovu vrstu savjetovanja, na internetu su im dostupni različiti priručnici i preporuke za ovaj posao^{26/27}, ali ne i sistemska podrška u vidu standardizovane procedure predložene navedenim preporukama.
- Koordinacija kantonalnih ministarstava na nivou Federacije BiH kojom bi se usklađivala upisna politika u svakom kantonu s aspekta potreba tržišta rada.

- Stalno poboljšavanje uslova izvođenja praktične nastave u sklopu samih škola, kao i podsticanje poslodavaca da primaju učenike na praksu, ali i kontinuirano stručno usavršavanje nastavnika stručnih predmeta – posljednja je

23 Istraživanje tržišta rada u BiH u cilju utvrđivanja usklađenosti obrazovnog sistema s potrebama tržišta rada u 2012. godini, dostupno na stranici <http://www.arz.gov.ba/Dokumenti/Fajlovi/ANKETA%202012.pdf>

24 Analiza upisne politike u srednjoškolskom obrazovanju u Federaciji Bosne i Hercegovine s aspekta potreba tržišta rada, dostupna na stranici: http://fmon.gov.ba/Upload/Dokumenti/7fce8fb-6633-4e95-bb7b-232198c37cd3_INFORMATIONIJA%20Analiza%20upisne%20politike%20u%20srednjo%20C5%A1kolskom%20obrazovanju%20u%20FBiH%20s%20aspekta%20potreba%20tr%20C5%BEi%20C5%A1ta.pdf

25 http://www.vetbih.org/portal/index.php?option=com_content&view=article&id=114&Itemid=69&lang=sr

26 Vidjeti, npr. Priručnik za trenere na <http://www.fzzz.ba/publikacije1/Prirucnik%20za%20trenereweb.pdf>.

27 Ili na http://profesionalnaorijentacija.org/wp-content/uploads/2011/12/profesionalna-orijentacija_FINAL-2013.pdf

preporuka ove analize. Iako sve stručne škole u manjoj ili većoj mjeri imaju razvijen sistem prakse, te se mogućnosti i dalje mogu poboljšavati ili u određenim slučajevima usmjeravati ka sistemu dualnog ili dvojnog obrazovanja, o kojem će biti riječi kasnije u tekstu.

Za Kanton Sarajevo je Ministarstvo za rad, socijalnu politiku, raseljena lica i izbjeglice objavilo i nešto novije podatke iz 2016. godine²⁸, iz kojih je vidljivo da postoji niz deficitarnih zanimanja do kojih se dolazi pohađanjem srednjih stručnih škola, ali uprkos tome najveći broj svršenih osnovaca upisuje se u gimnaziju i ekonomsku školu. I kod visoke stručne spreme postoji niz deficitarnih, kao i suficitarnih zanimanja, pa je za upisnu godinu 2016/2017. Ministarstvo predložilo, a Vlada usvojila korigovane upisne kvote na društvenim i humanističkim naukama, koje mahom proizvode suficitarna zanimanja. Imajući u vidu da su u ovom kantonu najtraženiji radnici s visokom stručnom spremom: diplomirani inženjer računarske elektronike, diplomirani ekolog, doktor medicine / specijalista, diplomirani defektolog, diplomirani inženjer za zaštitu okoline, profesor informatike i profesor matematike, a najveći broj nezaposlenih u evidenciji dolazi s ekonomskog i pravnog fakulteta, moguće je vidjeti kako su izgledale upisne kvote na Univerzitetu u Sarajevu za navedenu školsku godinu²⁹.

Jedan od pokušaja usklađivanja tržišta rada s obrazovnim procesom jeste takozvano dualno ili dvojno obrazovanje. Ovaj sistem dugo je bio karakterističan za Njemačku, Austriju i Švajcarsku, a postepeno se proširio i na druge zemlje poput Francuske ili Južne Koreje. U zemljama iz regije ovaj sistem obrazovanja ubrzano se uvodi u Srbiji, gdje je krajem 2017. godine usvojen Zakon o dualnom obrazovanju, čija primjena zvanično treba da počne od 2019/2020.³⁰ školske godine.

28 Odgovor Skupštine Kantona Sarajevo na pitanje o zaposlenosti mladih u Kantonu Sarajevo, dostupan na stranici: https://skupstina.ks.gov.ba/sites/skupstina.ks.gov.ba/files/mario_vukasovic_4.pdf.

29 Konkurs za upis studenata iz 2016/2017 godine: <http://old.unsa.ba/s/images/stories/novosti1516/konkurs%20i%20plan%20upisa%201617.pdf>

30 Zakon o dualnom obrazovanju Republike Srbije: <http://www.mpn.gov.rs/wp-content/uploads/2017/12/dualno-zakon.pdf>

Šta je zapravo dualno obrazovanje. To je sistem školovanja za stručna zanimanja pri kojem se dio nastave odvija u školi, a dio u firmi, preduzeću ili proizvodnom pogonu. Obim učenja kroz rad u dualnom obrazovanju iznosi najmanje 20%, a najviše 80% časova od ukupnog broja časova stručnih predmeta, dok se učenje odvija u skladu s odgovarajućim planom i programom nastave i učenja prema unaprijed utvrđenim kompetencijama za dato zanimanje. Škola i poslodavac su u partnerskom odnosu, pri čemu je škola odgovorna za ostvarivanje svog dijela plana i programa nastave i učenja, dok je poslodavac odgovoran za sistematično i kvalitetno izvođenje učenja kroz rad u svojoj firmi.

Ono što ovaj sistem rada značajno razlikuje od prakse u preduzeću koja je decenijama prisutan oblik učenja kroz rad jeste činjenica da se međusobni odnos škole, poslodavca i učenika, odnosno roditelja ili drugog zakonskog zastupnika učenika, u dualnom obrazovanju uređuju ugovorom; tržište rada i školovanje učenika na ovaj način mogu da budu u mnogo užoj vezi.

Recimo, Zakonom o dualnom obrazovanju u Srbiji predviđeno je da se struktura upisa učenika u srednje stručne škole za zanimanja koja su obuhvaćena ovim sistemom rada utvrđuje u skladu s potrebama privrede i mogućnostima daljnjeg školovanja budućih učenika.

U Bosni i Hercegovini se razmatraju mogućnosti uvođenja ovakvog sistema učenja³¹, ali ta ideja je tek u povojima. Direktna zapošljivost školovanog kadra osnovna je prednost ovog sistema koja ide u korist i učenicima i poslodavcima, dok su neki od problema vezani za dualno obrazovanje sljedeći: firme koje se angažuju da sprovedu učenje kroz rad moraju da poštuju veliki broj regulacija definisanih zakonom i ugovorima; sistematičan pristup podučavanju prema zacrtanom planu i programu, uz dodijeljenog instruktora ili mentora, za firmu je često skup; mnoge firme su preusko specijalizovane za određenu djelatnost da bi mogle obezbijediti učenje definisano planom i programom i kompetencijama određenim za dati obrazovni profil itd.

31 <http://vlada.ks.gov.ba/aktuelnosti/novosti/dualno-obrazovanje-bi-omogucilo-ucinkovitiju>

4.3. Osvrt na regionalna / evropska iskustva u reformama i inovacijama u obrazovanju

Čak i u najrazvijenijim zemljama reforme i inovacije u obrazovanju vrlo teško idu ukorak s promjenama koje nastaju usljed informacijske revolucije, a evropske škole se kontinuirano suočavaju s izazovima koje postavlja sveprisutna upotreba novih tehnologija³². One su umnogome izmijenile i nastavljaju da mijenjaju ne samo način na koji komuniciramo i učimo već i način na koji mislimo. Kod djece koja su odrasla ili odrastaju u punom jeku digitalizacije te promjene su svakako najizraženije. Jasno je da postoji ogroman jaz između neformalnih vidova učenja putem informacijskih tehnologija, s jedne strane, i formalnog školskog obrazovanja u cijeloj Evropi, s druge. Umjesto zabranjivanja upotrebe mobilnih telefona, tableta i sličnih sprava od kojih učenici ne vole da se odvajaju, sve se više ide ka tome da se njihova upotreba smisljeno i namjenski integriše u obrazovni sistem u svrhu unapređenja procesa učenja.

Spajanje mobilnih, digitalnih, virtuelnih, društvenih i fizičkih modaliteta učenja čini se kao neminovan način da učenje za djecu bude značajan i smislen proces za koji su intrinzično motivisani (imaju proces za koji su intrinzično motivisani (imaju unutrašnju motivaciju), ali se i u najrazvijenijim obrazovnim sistemima još traga za efikasnim načinima rješavanja ovog izazova.

Još jedan važan izazov školskih sistema razvijenijih evropskih zemalja posljednjih decenija jeste velika raznovrsnost djece u školama. Inkluzija i integracija djece migranata, koja konstantno pristižu, kao i djece koja su odrasla u evropskim zemljama ali i dalje žive u potpuno drugačijem kulturnom kontekstu tokom svakodnevnog porodičnog života, zahtijevaju nova i kreativna rješenja.

Cilj ovog poglavlja je da prikaže neke od najinteresantnijih reformi i inovacija u oblasti obrazovanja u evropskim zemljama, ali i na našim prostorima.

Evropske zemlje se, međutim, u ogromnoj mjeri međusobno razlikuju u svojim sistemima obrazovanja, i to ne samo ako poredimo zemlje različitih ekonomskih standarda, kao što su, recimo, Bosna i Hercegovina i Njemačka, već čak i kada se međusobno poredi razvijenije zemlje, ali različitoga kulturnog i obrazovnog nasljeđa, poput, recimo, Finske i Francuske. Ovaj rad obimom ne dozvoljava detaljan prikaz obrazovnih sistema pojedinih država, pa ćemo se ograničiti na prikaz samo onih inovativnih praksi koje su relevantne za obrazovne sisteme BiH, i to s naglaskom na reforme u nastavnim planovima, obrazovanje nastavnog kadra i povezivanje obrazovanja sa stvarnim životom.

Najprije ćemo prikazati kratak pregled reformi i inovacija u jednoj zemlji koja je tradicionalno poznata po kvalitetnom obrazovnom sistemu (Finska) i jednoj zemlji koja je ostvarila značajan napredak i reforme u oblasti obrazovanja nastavnih kadrova (Estonija), a zatim i niz primjera koji su zajednički za neke evropske zemlje. U završnom dijelu prikazaćemo svijetle primjere inovacija u školskim sistemima Bosne i Hercegovine.

Finska je poznata kao zemlja s vrlo fleksibilnim obrazovnim sistemom koji se iz godine u godinu mijenja i prilagođava potrebama društva koje se i samo mijenja; međutim, uprkos čestim i temeljnim izmjenama u obrazovanju, njen status zemlje s relativno visokim rezultatima na međunarodnim PISA testiranjima se ne mijenja³³.

Učiteljska profesija je visoko plaćeno i poželjno zanimanje, a obrazovanje učitelja i nastavnika podrazumijeva obavezan prvi i drugi (master) ciklus studija, kao i kontinuiranu godišnju edukaciju na radnom mjestu koju finansira država. Ishodi učenja određuju se na nivou cijele države, ali je autonomija nastavnika velika, pa sami mogu da osmisle način i materijale pomoću kojih se zacrtani ishodi postižu. Zadnji usvojeni obrazovni program u ovoj zemlji obuhvata ovih sedam oblasti: 1) vještine razmišljanja i učenje kako se uči, 2) kulturne kompetencije, vještine komuniciranja i samoizražavanja, 3) brigu o sebi i vještine potrebne u svakodnevnom

32 The NMC Horizon Report Europe 2014: Schols Edition, dostupno na stranici : http://publications.jrc.ec.europa.eu/repository/bitstream/JRC90385/2014-nmc-horizon-report-eu-en_online.pdf

33 <https://www.oecd.org/pisa/pisa-2015-results-in-focus.pdf> .

životu, 4) višestruku pismenost, 5) kompetencije u oblasti informacijskih i komunikacijskih tehnologija, 6) vještine potrebne u radu i preduzetništvu, 7) učešće, djelovanje i lična spremnost za izgradnju održive budućnosti³⁴.

Primjer inovativnog pristupa kojim se stremlji ka postizanju navedenih ciljeva jeste integracija predmetnih oblasti. To zapravo znači da se školski predmeti ne uče izolovano i odvojeno jedan od drugoga, kao što je to u većini obrazovnih sistema, već se učenje zasniva na obradi određenih tema, problema ili projekata kroz koje se gradi znanje iz različitih oblasti. Više nastavnika može da se uključi u jedan projekat ili rješavanje problema, pri čemu svako doprinosi procesu učenja na svoj način. Učenici, sa svoje strane, mogu da koriste sve izvore informacija do kojih samostalno mogu da dođu, a učitelj ih u tom procesu samo usmjerava.

Konkretan primjer za ovakav vid učenja mogao bi se naći u srednjoškolskom okruženju, gdje se, recimo, od učenika može tražiti da ponude što više rješenja za široko definisan problem integracije izbjeglica pristiglih u školski sistem. Rješenje takvog problema zahtijeva znanje iz istorije, geografije, geopolitike, matematike i ekonomije, psihologije i drugih oblasti, a relevantno je i smisljeno jer predstavlja trenutni društveni problem koji se tiče i samih učenika.

Još jedan primjer visokokvalitetnoga evropskog obrazovanja, barem prema rezultatima PISA testiranja, jeste obrazovni sistem u Estoniji. Razlozi za visok uspjeh ove relativno male zemlje su, prema analizama, tradicionalno visoko vrednovanje školovanja u ovoj kulturi, visoko i kvalitetno obrazovan nastavni kadar koji uživa veliku autonomiju u nastavnom procesu te sistematski pristup obrazovanju sve djece, bez obzira na status, porijeklo ili individualne sposobnosti. Reforme u estonskom obrazovnom sistemu od 2007. naovamo nisu toliko posvećene tehnološkom razvoju škole koliko su usmjerene na razvijanje sistema podrške svim učenicima, počev od potpuno besplatnih obroka

do udžbenika i školskog materijala. Ovaj sistem podrške uključuje i individualizovano godišnje praćenje svakog učenika, uz kontinuiranu primjenu mjera za prevenciju neuspjeha i pružanje podrške specijalnih edukatora, logopeda, psihologa i pedagoga u svakoj školi. Upravo ovaj segment obrazovanja smatra se ključnim za opšti uspjeh estonskog obrazovanja na PISA testiranjima³⁵.

Evo još nekih primjera inovacija i promjena u obrazovanju evropskih zemalja koje nisu specifične samo za jednu zemlju:

- Zadaci pravljenja / konstrukcije / gajenja konkretnih proizvoda u okviru školskog programa. Umjesto učenja iz udžbenika i verbalnog reprodukovanja gradiva od učenika se traži da učestvuju u pravljenju smislenih i iskoristivih proizvoda. Bilo da je riječ o pravljenju novogodišnjeg ukrasa, kutije za poklon, poljoprivrednog proizvoda ili aplikacije za mobilni telefon, ovakav pristup zahtijeva upotrebu postojećega i stvaranje novih znanja iz više različitih oblasti, samostalno traganje za izvorima informacija i korištenje novih tehnologija kao što su uradi sam, tutoriali, forumi i savjeti pasioniranih stvaralaca širom svijeta.
- Usko povezano s prvom stavkom je i učenje zasnovano na izradi projekata, s tim da ono ne mora nužno da uključuje pravljenje konkretnog proizvoda. Projekat, bilo da se radi grupno ili individualno, podrazumijeva kompleksan proces traganja za različitim izvorima informacija u cilju razumijevanja i predstavljanja neke pojave, problema ili zadatka. Rad na bilo kakvom projektu prevazilazi upotrebu udžbenika kao nastavnog sredstva i podrazumijeva kreativno korištenje različitih izvora informacija i načina njihovog predstavljanja. Tipičan primjer projekta je prezentacija određene zemlje ili kulture ostalim učenicima u razredu, pri čemu učenik treba da sakupi mnoštvo interesantnih informacija iz najrazličitijih oblasti i onda na kreativan način drugima predstavi datu zemlju ili kulturu.

34 The NMC Horizon Report Europe 2014: Schols Edition, dostupno na stranici : http://publications.jrc.ec.europa.eu/repository/bitstream/JRC90385/2014-nmc-horizon-report-eu-en_online.pdf

35 <https://www.oecd.org/pisa/PISA-2015-estonia.pdf>

- Učenje putem otkrića nije novina u obrazovanju, ali je i dalje nedovoljno zastupljeno u obrazovnim sistemima širom Evrope, pa se radi na njegovom promovisanju. U najkraćim crtama, učenicima se umjesto predavanja gradiva postavljaju pitanja, te se od njih traži da sami tragaju za odgovorima koristeći sve moguće izvore informacija do kojih i samostalno mogu da dođu.

- Učešće profesionalaca iz prakse u nastavnom procesu jedan je od načina da se učenje poveže sa stvarnim životnim problemima. Recimo, učenje hemije, biologije ili fizike dobiće novu dimenziju ako ga učenicima predstavi ljekar ili laborant koji radi na analizi tumorskog tkiva, a učenje fizike ako ga predstavi inženjer koji radi na izradi sportskih automobila.

- Dualno obrazovanje, odnosno integrisanje procesa učenja s procesom rada takođe je jedna od inovativnih praksi u kojoj je učenje smisljeno, a učenik motivisan samim procesom i rezultatima svoga rada. Ovakav vid učenja zgodniji je za stručne škole, poput tehničke ili poljoprivredne, a sve je više prisutan i u regionalnim sistemima, o čemu će biti riječi u nastavku teksta.

Ovo nije sveobuhvatan ni iscrpan spisak, već samo presjek najčešće spominjanih inovativnih ideja i praksi u obrazovnom procesu u različitim pregledima dostupnim na internetu.

U teoriji, novih ideja i praksi može biti onoliko koliko i različitih nastavnika, ali ono što je zajedničko za sve njih je sve veće udaljavanje od učenja putem „mirnog sjedenja i slušanja“ te usmjeravanje ka aktivnom učenju kroz istraživanje, traganje i korištenje različitih izvora informacija za rješavanje konkretnih problema i zadataka. Zajedničko im je i to da je sam udžbenik prevaziđen kao ekskluzivno sredstvo za učenje, a korištenje znanja dostupnog na internetu, različitih aplikacija za učenje i društvenih sistema podrške poput foruma i specijalizovanih web-stranica ne zabranjuje se, naprotiv, uveliko se koristi u procesu učenja, i to ne samo učenika nego i nastavnog osoblja. Za detaljniji prikaz mnogo većeg broja inovativnih praksi u evropskom obrazovanju može se pogledati i pregledni dokument

dostupan na sajtu OpenEducationEuropa³⁶.

Prikažaćemo sada i neke inovativne ideje i prakse koje već koriste učitelji i nastavnici u Bosni i Hercegovini. Iako se većina učitelja i nastavnika osjeća obaveznima da strogo prati plan i program i propisane udžbenike te se uklopi u vremenske okvire u kojima se od njih traži da ispredaju date nastavne jedinice, neki i sami shvataju prednosti korištenja inovativnih praksi u svojoj nastavi, pa se i bez podrške sistema koriste novim tehnologijama i kreativnim načinima podsticanja svojih učenika. Tako su u okviru nagradne kampanje za inovativne prakse u obrazovanju Centra za obrazovne inicijative Step by Step dodijeljene nagrade za 50 inovativnih nastavnika u 2017. godini³⁷. Nagrađeni primjeri prakse se vrlo dobro uklapaju u navedene najčešće inovativne prakse u Evropi.

Na primjer, jedan nastavnik je djeci zadao zadatak pravljenja TV dnevnika, u kojem su slobodni da koriste svu tehnologiju kojom raspolažu, a sami su odgovorni za koncept emisije, teme, intervju, snimanje, montažu i emitovanje u školi; učiteljica u jednoj osnovnoj školi kroz projektne aktivnosti djecu je učila istoriji tako što su istraživali narodne običaje u svom kraju, ugostili bake i djedove da im pričaju o životu u prošlosti i pravili vremensku kapsulu iz svog vremena.

Dakle, nije neophodno raspolagati velikim sredstvima i sistemskom podrškom za neke jednostavne inovativne prakse koje kod učenika podižu nivo samostalnosti, intrinzičnu motivaciju, zadovoljstvo učenja otkrićem i povezivanje znanja iz škole sa stvarnim životom.

Postoje, međutim, i primjeri koji prevazilaze entuzijazam pojedinačnih nastavnika, posebno kada je riječ o srednjoškolskom obrazovanju. Na primjer, Poljoprivredna škola u Banjoj Luci ima razvijen sistem u sklopu kojeg učenici uče i proizvode u školskom vrtu, voćnjaku, pčelinjaku ili pekari; u Prijedoru učenici imaju veterinarsku praksu izvan škole i

36 Inovativne prakse učenja i podučavanja, dokument dostupan na stranici: https://www.openeducationeuropa.eu/sites/default/files/legacy_files/asset/ln-depth_30_1.pdf.

37 <http://inskola.com/odabrano-50-inovativnih-praksi-u-2017-godini/>

konditorsku u fabrici keksa, te ratarsku, rasadničku i vrtlarsku praksu u plasteniku i voćnjaku. Iz ovih škola učenici izlaze s vrlo konkretnim znanjem iz datih oblasti, spremni za tržište rada ili pokretanje sopstvenog posla.

4.4. Studije slučaja (Gimnazija Banja Luka – isti nastavnici, a različiti programi; Sveučilište u Mostaru – obrazovanje nastavnika u skladu s evropskim trendovima)

U Sarajevu, Mostaru i Banjoj Luci već godinama postoji takozvani program Međunarodne mature ili International Baccalaureat (IB), koji se sprovodi po međunarodnom programu IB organizacije³⁸. Ovaj program sprovodi se pod istim krovom s takozvanim nacionalnim gimnazijskim programima. Izvode ga najčešće i isti nastavnici koji predaju u nacionalnom programu, s tim da su u programu IB obavezni da rade na potpuno drugačiji način, za koji se dodatno obučavaju.

Program IB se zasniva na multidisciplinarnosti, multikulturalnosti, razvijanju kritičkog mišljenja, podsticanju društvenih vrijednosti volontiranja i društveno korisnog rada te stalnom povezivanju školskog znanja s problemima iz svakodnevnog života.

Longitudinalna studija koju su realizovali Filozofski fakultet i Društvo psihologa Republike Srpske, pod pokroviteljstvom Ministarstva nauke i tehnologije RS-a i Fonda Otvoreno društvo u BiH, sprovodila se od 2015. do 2017. godine u Banjalučkoj gimnaziji, a imala je za cilj da predstavi razlike u kompetencijama učenika do kojih mogu dovesti radikalno različiti nastavni planovi i programi koje realizuju isti nastavnici. Iako je detaljna obrada rezultata ove studije još u toku, preliminarni rezultati nam mogu pružiti zanimljiv uvid.

Nakon izvršene analize ciljeva i ishoda učenja predmeta koji su zajednički u NPP-u nacionalnoga i međunarodnog programa Gimnazije u Banjoj Luci,

autori³⁹ zaključuju da NPP nacionalne gimnazije obiluje nastavnim sadržajima koje učenici treba da savladaju uz mnoštvo predmeta prirodnih, društvenih, humanističkih i tehničkih nauka, ali i ishodima učenja kojima se potencira samo prosto razumijevanje tih pojmova. Na osnovu analize se stekao utisak da je osnovni cilj ovakvog programa stvoriti od učenika poslušne građane, koji će memorisati podatke bez prethodnog preispitivanja, s tendencijom njihovog razumijevanja na najprostiji način i bez želje, mogućnosti ili znanja da većinu njih bilo kada iskoriste. Dakle, cilj bi mogao biti da u 21. vijeku od ljudi stvaramo baze podataka. Ovaj rezultat naravno nije u skladu s ciljevima srednjoškolskog vaspitanja i obrazovanja u Republici Srpskoj.

Kada se pogleda analiza NPP-a međunarodne gimnazije, dobija se potpuno drugačija slika. Programi za svaki predmet su mnogo detaljnije razrađeni, s usklađenim ishodima učenja i ciljevima, kako pojedinačnih predmeta, tako i grupa predmeta. Učenici imaju gotovo dvostruko manje predmeta od učenika nacionalnog programa, ali su mnogo više opterećeni, a to opterećenje se zasniva na zahtjevima koji se pred njih stavljaju u vidu nivoa znanja i vještina koje stiču, a ne broja informacija. Učenici imaju gotovo upola manje predmeta od učenika u nacionalnom programu (neki predmeti iz nacionalnog programa postoje kao takvi i u IB programu, dok ostali IB predmeti obuhvataju više različitih nacionalnih predmeta).

Sticanje znanja je aktivno i stiču se ne samo teoretska znanja već i praktična. Svaka nauka na ovaj način dobija smisao. Od učenika se ne očekuje, već zahtijeva korištenje najnovijih tehnologija u svrhu prikupljanja informacija koje koriste u radu u školi. Iako knjige mogu da budu dobra polazna osnova za učenje, kompjuter je osnovno sredstvo u procesu sticanja znanja u IB programu. Učenici nisu pasivno vezani za jednu knjigu po predmetu (ovdje se posebno misli na udžbenik), već se uče

38 <http://www.ibo.org/>

39 Autori ove studije su Tutnjević, S., Lakić, S., i Zečević, I. Dva autora su istovremeno autori i ove analize, dok je treći dao dozvolu za prikaz jednog dijela preliminarnih rezultata. Konačni rezultati biće predstavljeni javnosti 2018. godine.

da se danas informacije prikupljaju na različite načine te da nisu sve informacije korisne. Danas je vrlo važno naučiti učenike da u mnoštvu različitih informacija znaju da odaberu one koje su tačne i korisne.

I zaista, iako je analiza podataka još u toku, pa ovaj podatak mora da se uzme s rezervom, preliminarni rezultati testiranja učenika ukazuju na to da nakon dvije godine pohađanja IB programa učenici imaju u prosjeku bolje razvijene vještine kritičkog mišljenja od svojih vršnjaka koji za to vrijeme pohađaju redovni program. Pri tome neka novija istraživanja⁴⁰ sugerišu da je upravo kritičko mišljenje ključna sposobnost za donošenje dobrih odluka u životu, koja je važnija i od inteligencije. Iako su ovo nekompletni rezultati, pa ih zato treba uzeti s rezervom, sudeći po samom planu i programu, vjerovatno je da se učenici po završetku ova dva programa značajno razlikuju u kompetencijama stečenim u školi.

Autori zaključuju da program međunarodne gimnazije predstavlja program kojim se podstiče razvoj zdrave ličnosti, sposobne da kritički promišlja, logički povezuje i zaključuje, te da stvara u domenu njoj interesantnim, da vrši izbore i odgovara za njihove posljedice. Program nacionalne gimnazije predstavlja klizav teren koji samo u rukama vještog profesora može da se otrgne zaostalim principima karakterističnim za same početke obrazovanja. Međutim, u toj borbi s osmišljavanjem adekvatnih tehnika rada kojima bi se postigli osmišljeni ciljevi profesori u nacionalnoj gimnaziji imaju jednog vrlo važnog neprijatelja, a to je vrijeme, odnosno broj časova, koji im nikako ne ide naruku. „Manje je više“ mogla bi da bude deviza kojom bi trebalo da se vode kreatori obrazovne politike kod nas.

5. Glavni nalazi istraživanja i preporuke

Već na prvi pogled, bez ikakvih pretenzija da se ovom analizom zalazi u politička pitanja i način

40 <https://digest.bps.org.uk/2017/07/21/why-some-smart-people-make-foolish-decisions/>

državnog uređenja Bosne i Hercegovine, vidljivo je da je institucionalni okvir za razvoj obrazovnog sistema u BiH ekstremno komplikovan i ekonomski neracionalan. Obilje ministarstava, različite agencije, zavodi, komisije i konferencije međusobno se prepliću i preklapaju u svojim nadležnostima, što čini bilo kakav pokušaj sistematskog pristupa reformi obrazovanja izuzetno složenim, ponekad i nesprovodivim. S druge strane, reforma nastavnog plana i programa, kao i reforma u obrazovanju učitelja i nastavnika zajedničke su goruće potrebe u svim dijelovima države. Ova preporuka prvenstveno se odnosi na sva nadležna ministarstva obrazovanja i pedagoške zavode.

Ukupna izdvajanja za osnovno i srednje obrazovanje u BiH, posmatrano kroz učešće u BDP-u, na nivou su prosjeka Evropske unije; međutim, ova su izdvajanja u apsolutnom iznosu značajno manja nego u većini evropskih zemalja.

Pored toga, za razliku od drugih evropskih zemalja, u BiH je izrazito visoko učešće troškova plata u ukupnim izdvajanjima za obrazovanje, što limitira mogućnosti za prijeko potrebna ulaganja u osavremenjavanje nastavnog procesa, nabavku nove opreme i učila te stalnu edukaciju i stručno osposobljavanje učitelja i nastavnika.

U tom smislu finansijski okvir za osnovno i srednje obrazovanje u BiH (na nivou entiteta i kantona) treba uspostaviti tako da uvažava princip efikasnosti i odražava adekvatnu strukturu u odnosu izdvajanja za plate zaposlenih i ulaganja u potrebnu modernizaciju škola i nastavnog procesa.

Tu je posebno važno da se u narednom periodu na vrijeme obezbijede sredstva potrebna za redovno učešće BiH u međunarodnim ocjenjivanjima / istraživanjima kojima se vrši poređenje ishoda obrazovanja učenika nakon osnovnih škola (TIMSS i PISA), što do sada, nažalost, nije bilo tako. Redefinisanje finansijskog okvira podrazumijeva i novu politiku plata u obrazovanju, pri čemu broj nastavnog osoblja treba da prati potrebe nastavnog procesa i učenika, ali i da predstavlja dovoljan motivacijski faktor u smislu angažmana postojećeg nastavnog kadra i uticaja na strukturu budućih studenata učiteljskih fakulteta u Bosni i Hercegovini.

Kada je riječ o osnovnom obrazovanju, sagledavajući ishode učenja i nastavne pojmove iz nastavnog plana i programa, stiče se utisak da on nije koncipiran tako da podstiče razvoj logičkoga, naučnog, apstraktnog i kritičkog mišljenja kod djece, jer se ishodima učenja dominantno očekuju najniži nivoi znanja, kao što su pamćenje činjenica i prosto razumijevanje na nivou sposobnosti da se one prepričaju svojim riječima. Usmjerenost kreatora nastavnog plana i programa na sadržaje koji se uče, a ne na kompetencije učenika, dovela je do toga da imamo pritisak na usvajanje velike količine naučnih podataka, ali ne i na njihovo suštinsko razumijevanje, posebno ne na korištenje u svakidašnjem životu. Zato je važno da se vlasti u obrazovanju usmjere na izradu novih nastavnih planova i programa, odnosno kurikuluma, i da u tom procesu budu vođene sadašnjim vremenom, u kojem odrastaju djeca koja se danas školuju, te kompetencijama s kojima treba da izađu iz osnovnog obrazovanja

I pored brojnih pokušaja usklađivanja ciljeva obrazovanja s potrebama tržišta rada, učenici sa završenom srednjom školom i dalje ne posjeduju neophodne vještine i znanja koja su im potrebna za pronalazak posla u struci. Potrebno je kontinuirano povezivati učenje s potrebama tržišta. Za stručne škole ključan je stalan partnerski odnos između škole i potencijalnog radnog mjesta, a mogućnost uvođenja dualnog obrazovanja jedan je od mogućih načina za poboljšanje. Za škole koje nude opšte obrazovanje neophodna je veća fleksibilnost u nastavnom planu i programu, manje zahtjeva za memorisanje i reprodukovanje, a više primjene i povezivanja gradiva sa stvarnim životnim problemima.

Iako ovu preporuku mogu, i dobro je da je sprovede i najniže instance rukovodstva (npr. direktori pojedinih stručnih škola, u smislu obezbjeđivanja prakse za svoje učenike i sticanja znanja koje je upotrebljivo u stvarnom životu), ona se prvenstveno odnosi na nadležna ministarstva obrazovanja koja su primarni autori politika obrazovanja.

U vrijeme kada su informacije dostupne učenicima, bar onoliko koliko i nastavnicima, a često i više, udžbenici su nedovoljni kao nastavno sredstvo, a

drugi vidovi učenja postaju neophodni. Evropske zemlje, kao i kreativni pojedinci u našoj zemlji, to su već uvidjeli, pa na inovativan način koriste sve dostupne izvore informacija za unapređenje nastavnog procesa. Neophodno je učenike učiti kako da sami dolaze do novih znanja i vještina putem sopstvenog otkrića, kako da kritički preispituju i biraju među obiljem informacija koje su im dostupne te kako da znanje upotrebljavaju u kontekstu stvarnih problema.

Pored udžbenika, za učenike i za nastavnike, među sredstva za učenje moraju se uvesti informacije dostupne na internetu, različiti forumi i "oblaci" na kojima znanja, načini rada, ideje i inovacije stalno nastaju, dijele se i umnožavaju. Društvene mreže, tableti i telefoni moraju se tretirati kao sredstvo za učenje, a ne kao nedozvoljene ili same po sebi loše stvari. Ova preporuka vjerovatno je najupotrebljivija jer iskustva pokazuju da je može usvojiti svaki pojedinačni nastavnik koji je spreman ozbiljno i kreativno se posvetiti svome poslu i izaći iz tradicionalnih okvira nastave, a da mu pri tome nisu neophodna posebna finansijska sredstva.

Ipak, da bi se promjene radile sistematski, preporuka se prvenstveno odnosi na nastavno osoblje odgovorno za školovanje nastavnih kadrova na fakultetima, i to prvenstveno osoblje psihološko-pedagoško-didaktičko-metodičke grupe predmeta, te pedagoške zavode koji organizuju kontinuirano obrazovanje nastavnika.

Inicijalno obrazovanje nastavnika u BiH još je orijentisano na sadržaje i nije zasnovano na ishodima učenja i kompetencijama, što znači da se prilikom planiranja predmeta u nastavnim planovima i programima kreatori usmjeravaju na to šta studenti, budući nastavnici, treba da uče, a ne za šta treba da budu kompetentni.

Na ovaj način mi obrazujemo kadar koji nije u stanju da se adaptira na potrebe učenika i razlike koje među njima postoje. Inicijalno obrazovanje nastavnika u BiH mora neminovno da doživi transformaciju u smislu promjena u pristupu obrazovanju budućih nastavnika, te da se iz sadržaja koji se uče nastavni plan i program formira u odnosu na kompetencije koje jedan nastavnik treba da ima.

Ovo znači da je na nastavničke studije neophodno uvesti mnoštvo predmeta iz oblasti pedagogije, psihologije, didaktike i metodike. U današnje vrijeme informacijsko-komunikacijskih tehnologija mnogo je važnije da nastavnici budu osposobljeni da učenike nauče kako učiti i tragati za informacijama te kako ih koristiti, kao i da ih se osposobi za samoobrazovanje i podigne im se svijest o značaju kontinuiranog usavršavanja.

O autorima

Marko Martić je rođen 1975. godine u Banjoj Luci, gdje je 2000. godine i diplomirao na Ekonomskom fakultetu. Posjeduje značajno iskustvo, posebno kroz rad u nevladinom sektoru. Od 2010. godine obavlja funkciju izvršnog direktora think tank organizacije GEA – Centar za istraživanja i studije. Specijalnost mu je analiza javnih politika i upravljanje projektnim ciklusom, posebno u oblastima ekonomskog razvoja i zapošljavanja. Međunarodno je certifikovan za pružanje usluga poslovnog savjetovanja i treninga, autor je većeg broja radova i članaka objavljenih na našem i engleskom jeziku.

Slavica Tutnjević zaposlena je kao docent iz oblasti razvojne psihologije na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Banja Luci, gdje predaje predmete iz oblasti razvojne psihologije na odsjecima Psihologija, Razredna nastava i Predškolsko vaspitanje. Doktorirala je na Univerzitetu u Banja Luci iz oblasti razvojne psihologije, a diplomu Master studija stekla je na Nastavničkom fakultetu Kolumbija Univerziteta u Njujorku. Autor je niza publikacija iz oblasti razvojne psihologije.

Impressum

Friedrich-Ebert-Stiftung (FES) | Ured u Bosni i Hercegovini
Kupreška 20, 71 000 Sarajevo, Bosna i Hercegovina

Odgovorni:
Marius Müller-Hennig, Direktor

Tel.: +387 33 722 010
Fax: +387 33 613 505
E-mail: fes@fes.ba
www.fes.ba

Publikaciju možete naručiti na e-mail: fes@fes.ba.

Stavovi, mišljenja i zaključci u ovoj publikaciji ne moraju nužno odražavati stavove Friedrich-Ebert-Stiftung. Friedrich-Ebert-Stiftung ne garantuje za tačnost podataka koji su izneseni u publikaciji.

Sva prava zadržana od Friedrich-Ebert-Stiftung.

CIP - Katalogizacija u publikaciji
Nacionalna i univerzitetska biblioteka
Bosne i Hercegovine, Sarajevo

37.014(497.6)

MARTIĆ, Marko

Problem naučenog neučenja : analitički osvrt na kritične faktore osnovnog i srednjeg obrazovanja / Marko Martić, Slavica Tutnjević. - Sarajevo : Friedrich-Ebert-Stiftung, 2018. - 31 str. : graf. prikazi ; 30 cm

O autorima: str. [32]. - Bibliografija uz tekst.

ISBN 978-9958-884-64-1

1. Tutnjević, Slavica

COBISS.BH-ID 26487302
